

Rethinking the architecture of public library spaces in order to redefine a new paradigm

Sahar Alinejad Majidi

Assistant Prof., Department of Architecture, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran.
E-mail: s.alinejad@iau-shahrood.ac.ir

Marzieh Ghobadi

Assistant Prof., Department of Law, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran.
E-mail: Marzieh.Ghobadi@iau-shahrood.ac.ir

Abstract

Purpose: The purpose of the present study is to briefly review the current status of the required spaces for the public libraries in Iran and identify and redefine the architectural needs of these spaces to achieve a new pattern for contemporary libraries.

Method: The study approach is a qualitative study based on the grounded theory method. The data were collected by applying library and field methods, using an analytical review, interviews with users, librarians of four selected libraries, researchers, architecture and their users. By analyzing the interview and data, codes were identified and named. In the axial coding stage, the primary categories and phenomena, including “demographic composition of the audiences”, “form of resources, facilities, and facilities”, “quality of the collection and resources”, “conditions of the library to utilize the services”, “quality of services and facilities, and programs to achieve the establishment of social and spatial justice”, “level of social interactions by knowing the cultural context of the target society”, “relationship with sustainable development”, and “library space including four components of necessary standards, functional planning, customization and configuration, and physical planning” were identified. In the selective coding, given the study objectives, three categories of “standardization”, “socio-cultural dimension” and “physical-environmental model” were selected.

Findings: Public libraries have changed rapidly due to technological developments and the communication revolution, and have overshadowed the service and mission, planning and functional design, physical, and even the perceptual and aesthetic aspects of libraries. Convincing and diverse perspectives have been presented on public libraries and their future, their goals, services, and space in the 21st century. They range from doubting their functional existence owing to the nature of new technologies and communications, to their becoming significant due to the nature of preserving the documents of human civilization and the interaction make possible in society (unlike the new communication technologies that insist on isolation). The diversity of these views emphasizes that it is not possible to present a single form for design, but there is a possibility of some kind of design interaction. The analysis of the libraries under study showed that the architecture of the libraries makes certain functional/behavioral models possible. One of them is the “collection-oriented” model, which aims at emphasizing the traditional role of the library as a place for providing resources. The other is an “interaction-oriented” model, which stresses the socio-cultural role of the public library as a venue for interaction that emphasizes, on the one hand, the preservation, publication and development of knowledge and information, and on the other hand, the connection with society and the improvement of the level of cultural and social interactions.

Originality/value: The findings of this study redefine the role of public libraries relying on the relevant components of the library architecture to create and develop a suitable platform for the social capital from this space. By changing the library strategies from the complex-oriented pattern to the interaction-oriented model, and redefinition of the spaces, in addition to preserving, publishing, and presenting various sources of knowledge, contemporary libraries should be the custodians and publishers of collective memory and participate in the relations between people and civil institutions. A good architectural design of library spaces should reflect their intentions and mission in our times. More importantly, the designed space should enable achievement of development goals.

Keywords: Architecture, Public library space, Communication revolution, Digital library

Conflicts of Interest: None

Funding: Iran Public Libraries Foundation

Citation: Alinejad Majidi, S., & Ghobadi, M. (2023). Rethinking the architecture of public library spaces in order to redefine a new paradigm. *Research on Information Science and Public Libraries*, 29(1), 34-60.

Received 18 August 2022; **Received in revised form** 1 November 2022

Accepted 7 November 2022; **Published online** 30 April 2023

Article Type: Research Article

© The author(s)

Publisher: Iran Public Libraries Foundation

بازاندیشی در معماری فضاهای کتابخانه‌های عمومی به منظور بازتعریف الگوی تازه^۱

سحر علینژاد مجیدی

استادیار، گروه معماری، دانشکده فنی مهندسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران. رایانامه: s.alinejad@iau-shahrood.ac.ir

مرضیه قبادی

استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران. رایانامه: Marzieh.Ghobadi@iau-shahrood.ac.ir

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف کشف وضعیت کنونی و شناسایی فضاهای الزامی و بازتعریف نیازهای معماری فضاهای کتابخانه‌های عمومی کشور برای رسیدن به الگوی تازه و ردایی متناسب با قامت کتابخانه‌های معاصر صورت گرفته است.

روش: رویکرد پژوهش حاضر کیفی و بر روش نظریه داده بنیاد (گراند تئوری) متکی است. داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و میدانی با بررسی تحلیلی، مصاحبه با کاربران و کتابداران چهار کتابخانه منتخب وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، پژوهشگران و متخصصان حوزه معماری و کاربران آنها گردآوری شده‌اند.

یافته‌ها: معماران، متخصصان حوزه کتابداری، مدیران و سیاست‌گذاران کتابخانه‌های عمومی، تغییراتی سریع ناشی از تحولات فناوری و انقلاب ارتباطات را شاهد بوده‌اند که بر خدمات و مأموریت، برنامه‌ریزی و طراحی عملکردی، کالبدی و حتی جنبه‌های ادراکی و زیباشناختی کتابخانه‌ها سایه افکنده‌اند. دیدگاه‌های متقاعدکننده و متنوعی درباره کتابخانه‌های عمومی و آینده‌شان، اهداف، خدمات و فضای آنها در قرن بیست و یکم ارائه شده است: از تردید در حیات کارکردی آنها به خاطر ماهیت فناوری‌ها و ارتباطات نوین تا اتفاقاً اهمیت یافتن بیشتر به دلیل ماهیت حفظ اسناد تمدن بشری و امکان تعاملی که میان جامعه برقرار می‌کنند (بر خلاف فناوری‌های نوین ارتباطات که بر انزوای پای می‌فشارند). تنوع این دیدگاه‌ها مؤکد این مطلب است که ارائه شکلی واحد برای طراحی ممکن نیست اما امکان نوعی تعامل طراحانه وجود دارد. بررسی کتابخانه‌های مورد تحلیل نشان داد که معماری کتابخانه‌ها، الگوهای عملکردی/رفتاری مشخصی را ممکن می‌کنند؛ یکی الگوی «مجموعه محور» است که هدفش تأکید بر نقش سنتی کتابخانه به عنوان پایگاهی برای عرضه منابع است و دیگری الگوی «تعامل محور» است که بر نقش فرهنگی-اجتماعی کتابخانه عمومی به مثابه پایگاهی تعاملی پای می‌فشرد که از یک سو بر حفظ، نشر و توسعه دانش و اطلاعات از سوی دیگر بر پیوند با جامعه و ارتقای سطح تعاملات فرهنگی و اجتماعی تأکید می‌کند.

اصالت/ارزش: یافته‌های این پژوهش در پی بازتعریف نقش کتابخانه‌های عمومی با اتکا به مؤلفه‌های مرتبط با معماری کتابخانه در راستای فراهم آوردن بستر مناسب و توسعه سرمایه اجتماعی از درون آنهاست. با تغییر راهبردهای کتابخانه از الگوی مجموعه محور به الگوی تعامل محور و بازتعریف مجدد فضاها، کتابخانه‌های معاصر باید در کنار حفظ، نشر و ارائه منابع مختلف دانش، حافظ و ناشر خاطره جمعی و شریک روابط مردم و نهاد‌های مدنی باشند.

کلیدواژه‌ها: معماری، فضای کتابخانه عمومی، انقلاب ارتباطات، کتابخانه دیجیتال

تعارض منافع: گزارش نشده است. **منبع حمایت کننده:** نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

۱. این مقاله بر گرفته از طرح پژوهشی با عنوان «طراحی الگو و تدوین نظام‌نامه ساخت، معماری، نگهداری و بهسازی بنا و تأسیسات کتابخانه‌های عمومی ایران» است که به همت و کمک مالی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و با همکاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود انجام یافته است.

استناد: علینژاد مجیدی، سحر؛ و قبادی، مرضیه (۱۴۰۲). بازاندیشی در معماری فضاهای کتابخانه‌های عمومی

به منظور بازتعریف الگوی تازه. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۹(۱)، ۳۴-۶۰.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۷؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۶؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰

نوع مقاله: علمی پژوهشی

© نویسنده‌گان

ناشر: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

تاریخ تمدن سرشار از روایت‌هایی است که در آن‌ها شکوه یا بربریت قدرت‌ها را در نسبت بر خورد با کتاب و کتابخانه‌ها تعریف می‌کنند، و عظمت تمدن در علاقه و گسترش فرهنگ نگهداری و انتقال دانش‌های بشری با ساخت کتابخانه‌ها نسبت می‌یافت. ابن‌الندیم در کتاب الفهرست در خصوص ساخت کتابخانه بزرگ اسکندریه تا کتابخانه دانشگاه جندی‌شاپور از قول ابومعشر نقل می‌کند: «پادشاهان ایران به اندازه‌ای به بنگاهداری علوم و بر جای ماندن آن بر روی زمین علاقه داشتند که برای محفوظ ماندن آن‌ها از گزند زمانه و آفت‌های زمینی و آسمانی، گنجینه‌ها را از سخت‌ترین و محکم‌ترین چیزی برگزیدند که تاب مقاومت یا هرگونه پیشامدی را داشته و پایداری و دوامش در مقابل گردش زمانه زیاد بوده... پس از آنکه بهترین وسیله را برای نگهداری علوم به دست آوردند، برای یافتن بهترین جا و محل، به جست‌وجوی زمین‌ها و شهرستان‌هایی برخاستند که بهترین آب‌وهوا را داشته باشد و عفونتش کمتر، و از لرزش زمین و فروریختگی به دور و در گلب آن چسبندگی باشد که ساختمان‌ها برای همیشه استوار و پایدار بماند» (ابن‌الندیم، ۱۳۸۱، ۱۳۸). کتابخانه‌های آکادمی‌های یونان، کتابخانه‌های وابسته به نظامیه‌های بغداد، نیشابور و اصفهان و کتابخانه‌های عمومی تمدن روم، همگی تصویری از اعتبار و قدرت سیاسی تمدنی را ارائه می‌دهند و یا نسخه وارونه آن، یعنی نادیده انگاشتن دانش و بربریت، که با به آتش زدن کتابخانه‌ها تصویر شده‌اند. آتش زدن کتابخانه دژنیش‌آباد انا توسط اسکندر، و همچنین آتش زدن کتابخانه سلطنتی سامانیان در هجوم ترکان آنان را ملعون می‌گرداند. البته، داستان برپا کردن و به آتش کشیدن کتابخانه‌ها، از عصر روشنگری تا امروز نیز همچنان داستانی پرتکرار و پربسامد است.

با اختراع ماشین چاپ، رونق نشر در انقلاب صنعتی، کتابخانه‌ها بر غنای مجموعه‌های خود از نظر کمی افزودند. در انقلاب‌های فرهنگی و اجتماعی عصر روشنگری، کتابخانه‌ها دیگر فقط جایگاه نخبگان نبودند بلکه به روی گروه بیشتری آغوش گشودند. در قرن نوزدهم، انقلاب دیگری رخ داد: تغییر در سیستم کتابخانه‌ها؛ تا پیش از آن، کتابخانه‌ها به‌سان گنجینه و کتابداران در واقع کلید داران و نگاه‌بانان این گنجینه‌ها بودند. ناگهان کتاب‌ها از مخازن بسته به‌سوی قفسه‌های باز کوچ کردند. با توسعه سیستم طبقه‌بندی توسط ملویل دیویی و بعدها رده‌بندی کتابخانه‌های کنگره، کتاب‌ها در نظامی جهانی طبقه‌بندی شدند و به هر منبع عددی اختصاص یافت که آن را در ردیفی پیوند خورده با سایر منابع دانش می‌نشانند. در سیستم باز، مجموعه آزادانه‌تر در اختیار عموم قرار گرفت و کتابخانه‌های عمومی محقق شدند.

اکنون شاهد انقلابی بزرگ در گردش آزاد، دسترسی نامحدود و بی‌پایان به اطلاعات و گسترش ارتباطات هستیم که تحولی اساسی را با دیگر گونی‌گفتمان غالب و طیف مخاطبان رقم زده است. در این تحول گفتمان — «آن چنان که نیل گیمن^۳ (۲۰۱۳) کتابخانه‌ها را «دروازه‌هایی به‌سوی آینده» نامید، آن‌ها که پیش‌تر پناهگاه‌هایی جدا از شهر تصور می‌شدند، به محیط‌های باز و شفاف بدل شدند» (وودفورد^۴، ۲۰۱۶، ۱) — شاهد هستیم که متولیان کتابخانه‌ها، از مجموعه‌دارانی که میراث‌دار و نگاهبان دانش بودند گذر کرده و در نقش راهنمایان، ناشران و ترویج‌دهندگان آگاهی ظاهر شده، و به تسهیل‌کنندگان و میزبانان گفت‌وگو، و شکل‌دهندگان حلقه‌های آموختن بدل شده‌اند. انفجار اطلاعات و انقلاب ارتباطات نیز تحولات مختلفی را دامن زده است؛ از جمله اینکه در گونی در حوزه‌های عمومی و عرصه‌های اجتماع تغییرات وسیعی را توأمان در گردش اطلاعات و قلمرو دانش‌ها موجب شده است. تحولات رسانه‌های دیجیتال و ارتباطات جمعی سویه‌ای تازه به منابع دانش و اطلاعات و همچنین جهت تازه‌ای به مقصود مخاطبان از حضور در کتابخانه‌ها بخشیده است.

در نگرش سنتی به کتابخانه‌ها، «وظیفه اساسی ساختمان کتابخانه عبارت است از تأمین جای مجموعه کتابخانه، تدارک فضای کافی برای قسمت کارکنان و فعالیت آن‌ها، ارائه تسهیلاتی قابل قبول به‌طوری که بتوان مجموعه را

۱. مدارسی که در زمان سلجوقیان به‌همت خواجه نظام‌الملک توسی برای آموزش علوم و فنون برپا شد.
 ۲. واژه‌ای مرکب از (دژ+نیش) از اهمیت نگهداری نگاشته‌ها حکایت دارد.

3. Neil Gaiman
 4. Woodford

مورد استفاده قرار داد» (مختاری معمار، ۱۳۷۴، ۱۰۱)؛ ویژگی‌های کتابخانه‌های قرن گذشته عبارت بود از: فضایی آرام (بدون امکان صحبت کردن، خوردن و آشامیدن)، تنها مخزنی از کتاب‌ها با سالن‌های وسیع پُرشده از قفسه‌های کتاب، میز امانت و دایرةالمعارف بالبهت، فضاهای کم برای تعاملات اجتماعی همراه با تصور رسمی از کتابداران به‌عنوان محافظان کتاب‌ها (گیزولفی، ۲۰۱۴ به نقل از مردمی، سلیمان‌پور، ۱۳۹۵، ۳۶۱). اما دیگر حضور در کتابخانه صرفاً به‌خاطر بهره‌مندی از اطلاعات و داده‌های آرشیو شده نیست؛ زیرا این امکان وجود دارد که با جست‌وجو در فضاهای مجازی و وب‌گردی با یک کلیک به اطلاعات منبع مورد نیاز دست یافت. آنچه هنوز کتابخانه‌های عمومی را به مقصدی بدل می‌کند، میل فزاینده به حضور در مکان‌هایی است که ضمن تأمین خواسته‌های دانش‌محور، انجام فعالیت‌های فرهنگی و مشارکت‌های اجتماعی را ممکن می‌سازد. در همهٔ تحولات، معماری در شکل‌گیری فرهنگ فضایی نقشی مهم ایفا می‌کند، و می‌توان گفت فضا وجه اصلی در نمود یافتن روندهای تغییرات در کتابخانه‌هاست.

نشریهٔ رهنمودهای طراحی ساختمان کتابخانه: تحولات و بازتاب‌ها (۲۰۰۷) که در آلمان به چاپ رسید، رهنمودهایی را در روند برنامه‌ریزی و طراحی ساختمان‌های کتابخانه ارائه می‌دهد که هنگام برنامه‌ریزی برای کتابخانه‌ها باید مورد توجه قرار گیرد. این رهنمودها صرفاً توصیه‌هایی سنتی نیستند که بایستی از آن‌ها پیروی کرد—این امر در دنیای در حال دگرگونی سریع، غیرواقعی است—بلکه مدیران و معماران باید این موارد را با کشورها و شرایط خودشان مرتبط سازند و تغییرات محلی را انجام دهند. این نشریه در دو قسمت تدوین شده است. بخش اول روند کلی و فعلی از جمله تغییر در مفهوم کتابخانه‌ها را مورد بحث قرار می‌دهد. بخش دوم بر توصیه‌های ویژه در مورد چگونگی تدویم و بقای کتابخانه و برآورد نیازهای فضایی آن متمرکز شده است. در ضامم این نشریه، چند نمونه از استانداردهای ساختمان کتابخانه ملی و برخی طرح‌های نمونه آمده است. موضوعات عمده‌ای مانند نقش فزاینده کتابخانه‌ها به‌عنوان فضاهای اجتماعی و رویکردهای کلی برای طرح ساختمانی جدید کتابخانه و تأثیرات مشارکت‌های اجتماعی در آن‌ها تکرار می‌شود.

کار در زمینه رهنمودهای کتابخانه‌ای ایفلا از دو منبع ناشی می‌شود. نخست، اعضای کارگروه ایفلا^۱ و همکارانشان که افراد حرفه‌ای باتجربه در زمینه برنامه‌ریزی کتابخانه‌ها هستند. همچنین، مباحث همایش‌های دوسالانهٔ بخش ساختمان‌ها و تجهیزات کتابخانه‌ها مدنظرند که عبارت‌اند از: بوستون ۲۰۰۱، پاریس ۲۰۰۳، و هلسینکی ۲۰۰۵ با عنوان‌های «آیندهٔ مکان‌ها: بازآفرینی کتابخانه‌ها در عصر دیجیتال»^۲، «کتابخانه‌ها به‌عنوان مکان‌ها: ساختمان‌هایی برای قرن بیست‌ویک»^۳، و «کتابخانه‌های فیزیکی و فراتر از آن: کتابخانه به‌مثابه مکان و کتابخانه در فضای مجازی»^۴ (نیگار و لاتیمر^۵، ۲۰۰۸، ۸). مؤسسه کتابخانه‌های هلند در مجموعه‌ای با عنوان «کتابخانهٔ آینده: محل اتصال دانش، تماس و فرهنگ» منتشر کرد. این نشریه بر اهمیت «گردآوری کمتر، ارتباط بیشتر» تأکید دارد (کوهن^۶، ۲۰۱۴). گزارشی در دانمارک ۲۰۱۰ با عنوان مدل «چهار فضایی»^۷ برای کتابخانه‌های عمومی ارائه شد و به روش‌های مختلف در کشورهای شمال اروپا مورد استفاده قرار گرفته است که می‌تواند ابزاری مفید در توسعه، ساخت، طراحی، تنظیم و بازآرایی کتابخانه‌های عمومی به دست دهد. همچنین، این الگو می‌تواند ابزاری برای مدیریت، و برنامه‌ریزی و ارتباط با برنامه‌ها و خط‌مشی کتابخانه‌ها باشد، یا دست کم، نقطهٔ عزیمتی برای بحث دربارهٔ نقش کلی کتابخانه عمومی در جامعه باشد. این مدل برآیند هم‌پوشانی چهار فضای مختلف است که عبارت‌اند از: فضای الهام‌بخش^۸، فضای یادگیری^۹، فضای دیدار و گفت‌وگو^{۱۰} و فضای اجرا^{۱۱}. هدف کلی این چهار فضا حمایت از چهار هدف برای

1. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
2. Future places: reinventing libraries in the digital age
3. Libraries as places: building for the 21st century
4. The physical library and beyond: library as a place and library in cyberspace
5. Niegaard & Latimer
6. Cohen
7. The four space model
8. The inspiration spaces
9. The learning spaces
10. The meeting spaces
11. The performative space

آینده است: تجربه، مشارکت و درآمیختگی، توانمندسازی، نوآوری. این چهار فضا را نباید به‌عنوان «اتاق‌ها» بسته و فریز شده در مفهوم فیزیکی دید، بلکه بایستی به‌عنوان امکانی در نظر گرفت که در کتابخانه‌ها قابل تحقق هستند (جو کومسن، هونگارد و هانسسن^۱، ۲۰۱۲، ۵۸۹-۵۸۸).

کتاب استاندارد تخصیص فضاهای کتابخانه عمومی (۱۴۰۰) به‌کوشش متخصصان کارگروه تدوین استاندارد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور تدوین شده است. این گروه فعالیت‌ها را با دو مأموریت سامان‌دهی می‌کند. نخست، تدوین استاندارد‌های مورد نیاز کلیه فعالیت‌ها و برنامه‌های کتابخانه‌ای، و دیگری، تدبیر در پیاده‌سازی این استاندارد‌ها و نگارش شیوه‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مقتضی (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۴۰۰، ۱۰). کتابخانه‌های معاصر مراکز اجتماعی هستند که جامعه را با نهاد‌های اجتماعی پیوند می‌دهند، دسترسی تقریباً رایگان به منابع اطلاعاتی را در قالب‌های سنتی و دیجیتال فراهم می‌کنند، و نقشی مهم در آموزش مستمر و نقش مکمل در آموزش غیررسمی ایفا می‌کنند. همچنین، در جذب فناوری‌های جدید و پشتیبانی آموزش استفاده از آن‌ها انعطاف‌پذیرند و به‌مثابه مدیران دانش هستند، بدین ترتیب که نظریه‌ها و فنون علم اطلاعات به‌عنوان کارآمدترین عامل در سازمان‌دهی و یافتن اطلاعات شناخته می‌شوند (زیکوهر، رینی و پارسل^۲، ۲۰۱۳). در کتابخانه‌های عمومی این فرصت وجود دارد تا گروه‌های سنی مختلف در کنار یکدیگر تمرین دموکراسی کرده و مشارکت مدنی را تجربه کنند. از آنجا که کودکان حامل هنجارها و ارزش‌هایی هستند که جوامع آینده را شکل می‌دهند، مهم است که آن‌ها از جامعه اطراف خود آگاه باشند (هافستد و مینکوف^۳، ۲۰۱۰). باید به کودکان فرصت داده شود که در مورد نحوه انتخاب‌های مختلف مردم در توسعه پایدار—نه تنها اقتصادی، بلکه اجتماعی و زیست‌محیطی—دانش کسب کنند (اسکولورکت^۴، ۲۰۱۸، ۱۰).

روش و فرایند پژوهش

ماهیت این پژوهش کیفی است و از روش «نظریه داده‌بنیاد»^۵ استفاده شده است. «بنا بر ماهیت، روش‌های تجزیه و تحلیل کیفی بر رویکرد‌های تبیینی-تفسیری تکیه دارد» (حیدری، ۱۳۹۵، ۱۷۴). نظریه داده‌بنیاد از نوع روش‌های پژوهش کیفی است و برآیند و برهم‌کنشی است از تجارب قابل مشاهده (مقوله‌ها، ویژگی‌ها و ارتباط میان آن‌ها) که زمینه‌ای شده است. نظریه برخاسته از داده‌ها برای نخستین بار توسط گلیزر و اشتراوس (۱۹۶۷) بنیان نهاده شد. مشخصه این روش آن است که پیش‌گزاره‌های نظری در ابتدای مطالعه بیان نمی‌شوند، بلکه تعمیم‌ها (نظریه) از خود داده‌ها پدیدار می‌شوند (مرتنز^۶، ۲۰۰۷). روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش، کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی، مصاحبه با کاربران، کتابداران نمونه‌های منتخب، پژوهشگران و متخصصان معماری بوده است. در بخش مطالعه میدانی پژوهش از فن مصاحبه عمیق نیمه‌ساختار یافته بر مبنای مطالعه اکتشافی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. در انتخاب نمونه‌های پژوهش تلاش شد ابتدا به روش غیراحتمالی (هدفمند) موارد بارز و شناخته‌شده از میان لیست کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های کشور در تهران و سمنان (به ترتیب به نمایندگی از یک کلان‌شهر و دیگری به‌مثابه نمونه‌ای از شهرهای کوچک‌تر و کم‌جمعیت‌تر) با قدمت تاریخی و سابقه فرهنگی بلند در تاریخ سرزمین انتخاب شوند، آنگاه موارد بعدی با روش نمونه‌گیری هدفمند (گلوله‌برفی) انتخاب شد. کتابخانه پارک شهر تهران به‌عنوان بنایی که طراحی آن را به معمار مهم و تأثیرگذار، هوشنگ سیحون (۱۲۹۹-۱۳۹۳) معمار، طراح، نقاش و مجسمه‌ساز، از اساتید برجسته معماری و رئیس پیشین دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران نسبت داده‌اند. کتابخانه پارک شفق تهران (شهید دستغیب) نمونه انتخابی دیگر است. این مجموعه فرهنگی اثری ارزشمند در تاریخ معماری معاصر ایران است که به‌کوشش و طراحی کامران دیبا، معمار مهم دوره

1. Jochumsen, Hvenegaard & Hansen
2. Zickuhr, Rainie & Purcell
3. Hofstede & Minkov
4. Skolverket
5. Grounded theory
6. Mertens

پهلوی دوم، تحقق یافته که با آثار دیگر خود همچون فرهنگ‌سرای نیاوران، موزه هنرهای معاصر، مجموعه شهرک شوشتر نو برگ‌های مهمی به تاریخ معماری ایران افزوده است. در سمنان، کتابخانه مرکزی به‌خاطر موقعیت ممتاز و تأکید متخصصان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بر تخصصی طراحی شدن آن برگزیده شده است. داده‌های حال‌نگر مورد نیاز از طریق مشاهده و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۳ نفر در قالب مصاحبه آزاد و نیمه‌ساختاریافته از سه جامعه هدف (یعنی اعضای تخصصی معماران و طراحان کتابخانه‌ها—مجریان و کتابداران—کاربران و شهروندان استفاده‌کننده از کتابخانه‌ها) به دست آمده. ۲۶/۱ درصد (۶ نفر) از پاسخ‌گویان مرد و ۷۳/۹ درصد (۱۷ نفر) زن بوده‌اند. ۲۱/۷ درصد (پنج نفر) کتابدار، ۴/۳۵ درصد (یک نفر) سرپرست و مدیر کتابخانه، ۲۱/۷ درصد (پنج نفر) متخصص و پژوهشگر معماری، ۳۰/۵ درصد (هفت نفر) محصل یا دانشجو، ۸/۷ درصد (دو نفر) همراه کودک (مادر)، ۸/۷ درصد (دو نفر) کاربر آزاد، ۴/۳۵ درصد (یک نفر) مراجعه‌کننده برای عضویت. تحصیلات این افراد بدین صورت بود: ۲۱/۷ درصد (پنج نفر) دکتری، ۱۷/۴ درصد (چهار نفر) کارشناسی ارشد، ۲۶/۱ درصد (شش نفر) کارشناسی، ۸/۷ درصد (دو نفر) دیپلم و کاردانی، ۲۶/۱ درصد (شش نفر) زیر دیپلم.

در تحلیل داده‌ها، برای دستیابی به توصیفی اجمالی از تجربه‌ها، نگرش و ادراک مصاحبه‌شوندگان نسبت به ابعاد طراحی الگوی کتابخانه‌های عمومی از رهیافت نظریه داده‌بنیاد روش اشتراوس و کوربین، با استفاده از سیستم کدگذاری باز (شناسایی مقوله‌ها)، کدگذاری محوری (پروردن مقوله‌ها) و کدگذاری انتخابی بهره گرفته شد و با اتکا به نمودار ۱ بر بنیان عوامل مؤثر بر تحقق فضای کتابخانه‌ها پژوهش انجام شد.

تصویر ۱. مدل مفهومی فرایند پژوهش

کتابخانه مرکزی پارک شهر

کتابخانه مرکزی پارک شهر از قدیمی‌ترین کتابخانه‌های شهر تهران است که در آن همراه با تحولات اجتماعی دهه چهل به روی عموم گشوده شد. «مسئول کتابخانه مرکزی تهران می‌گوید کتابخانه ما کتابخانه شماره یک تهران بود؛ این عنوان را می‌توان روی کارت‌های عضویت اعضای قدیمی کتابخانه دید. در تلاشیم تا با کمک این اعضای قدیمی، اطلاعات سال‌های دور قدیمی‌ترین کتابخانه تهران را مستندسازی کنیم» (سلطانی به‌نقل از یگانه، ۱۳۹۸). معماری با گرایش به الگوهای معماری ایرانی را به مهندس هوشنگ سیحون معمار و هنرمند برجسته ایرانی نسبت می‌دهند. این بنا دارای چهل طاق ضربی گنبدی شکل و با کاشی‌کاری منحصر به فردی در نماست. ساختمان در ۱۳۹۴ بازسازی و مقاوم‌سازی شده است. در بازسازی سعی شده است به کتابخانه‌ای بزرگ‌تر و مجهز تبدیل شود؛ این کتابخانه دارای دو سالن مطالعه، بخش امانات، کتب نفیس، و اتاق‌های مطالعه خصوصی است. در کنار ساختمان اصلی کتابخانه، سالنی برای برگزاری مراسم و همایش‌ها با ظرفیت حدود یکصد و هفتاد نفر، سالن اجلاس مجهز به سیستم صوتی و تصویری پیشرفته، بخش کودکان، نابینایان، پژوهشگران، نشریات و... بخش‌های خدمات و رفاهی قرار دارد.

جدول ۱. یافته‌های برآمده از مشاهده میدانی کتابخانه مرکزی پارک شهر تهران

<p>کتابخانه در پارک شهر، کنار برخی نهادهای عمومی همچون مجتمع قضایی، شهرداری و شورای شهر تهران و... گویی در قلب عرصه عمومی واقع شده. جز معدود کتابخانه‌هایی که افراد از هر طیف و طبقه اجتماعی، امکان حضور می‌یابند و قابلیت دسترسی آزاد برابر برای همه طبقات اجتماعی و... ممکن است و بدل شدن به پناهگاهی را که باعث سلامت و سرزندگی اجتماع می‌گردد شاهدیم.</p>	<p>برای ارتقای کار کردی می‌توان از هم‌نشینی با طبیعت بهره‌بیشتری برد. قرار گرفتن سالن‌های مطالعه در طبقه زیر زمین امکان بهره‌مندی از چشم‌انداز پارک و نور طبیعی را محدود کرده. اتاق‌های مطالعه خصوصی طبقه همکف انعطاف‌پذیری و تنوع‌پذیری را تحت تأثیر قرار داده‌اند.</p> <p>در بازسازی با محوریت سالن کودکان و نوجوانان فضای زنده و محیطی شاداب فراهم شده. بر بنیان عدالت فضایی و آموزشی برای همگان بخش نابینایان مجموعه اهمیت بسزایی دارد. مجموعه با منابع الکترونیک و اینترنت، تسهیلاتی چون آسانسور تجهیز شده است.</p>	
<p>نزدیکی به ایستگاه متروی حسن‌آباد دسترسی را تسهیل کرده، و قرار گرفتن در پارک و معماری ارزشمند پایبند به تاریخ و خاطره، نفوذپذیری و میل حضور را تقویت می‌کند.</p>		
		

کتابخانه بوستان شفق تهران (شهید دستغیب)

پارک و مجموعه شفق (۱۳۴۵) توسط کامران دیبا طراحی و اجرا شد. در طراحی مفاهیم و هندسه باغ ایرانی و دیدگاهی مدرن مدنظر بوده است. زمین پارک در جانب غربی خیابان یوسف‌آباد (سید جمال‌الدین اسدآبادی) از سه جهت با خیابان محصور شده است. در این مجموعه، ساختمان‌هایی با کارکرد فرهنگی در هماهنگی کامل با پارک هم‌نشین شده‌اند. در طول این چند دهه، بارها تغییرات کارکردی و فرمی در آن رخ داده است، اما بیشتر همان کارکردهای فرهنگی را در خود جای داده است، از جمله کتابخانه، سالن اجتماعات، کارگاه هنر، فضای بازی کودکان، فرهنگ‌سرا. ساخت بخش‌های ساختمانی با آجر و با بهره‌گیری از انگاره‌های آشنای معماری و ترکیب آن با دیواره‌های سنگی در بخش‌های محوطه و ابتکار طراح در ایجاد فضاهای جمعی و فردی در بخش‌های سربسته و روباز و نیمه‌باز و ترکیب عناصر گیاه و آب در قالب باغچه، نهر، آب‌نما و... همه نشان از مجموعه‌ای ارزشمند دارد که با استفاده بجا و هوشمندانه از معماری ایرانی طراحی شده. دیبا در این خصوص می‌گوید «در طرح سعی کرده‌ام اولین فرهنگ‌سرا را در ایران پایه‌گذاری کنم که نوع تکمیل‌شده آن را در فرهنگ‌سرای نیواران ملاحظه می‌کنید. در آن زمان در ایران، معماری محوطه، باغ‌سازی و طراحی مبلمان پارک مطرح نبود. تخصص معماری شهری، باغ‌سازی یا محوطه‌سازی هم وجود نداشت... از کارهای ارزشمند در کار حفظ ساختمان قدیمی آنست که آن روزها محکوم به تخریب شده بود... یکی به دلیل باز کردن دید بیمارستان در کوچه شمالی و دیگری به سبب عدم شناخت و ارزش سنت معماری. البته به‌عنوان معمار در آن زمان کمی احساس گناه می‌کردم که بیمارستان را از دید پارک محروم کرده‌ام» (دیبا، دانشور، ۱۳۹۹). کتابخانه بر فراز ساختمان ضلع شمال غربی بوستان قرار یافته است. بخش زیرین بنا، کانون پرورشی فکری کودکان و مستقل از طبقه بالا عمل می‌کند. تالار مطالعه به صورت یک روز در میان در اختیار مراجعان (بانوان/آقایان) قرار می‌گیرد، وجود کتابخانه خانواده وابسته به شهرداری به صورت پوششی این مسئله را مرتفع می‌کند. فضای عمومی مطلوب بوستان و فرهنگ‌سرای خانواده به‌ویژه سالن نمایش و اجتماعات آن به صورت بخش تکمیلی و البته مستقل از فضای کتابخانه عمل می‌کنند. اما امکان تعامل و ارتباطات بین‌نسلی و هم‌ترازی همه طبقات فرهنگی و اجتماعی نه در یک مجموعه بلکه در پیوند پیکره‌های چند بنا عمل می‌کند که موقعیتی ممتاز و چندصدایی به مجموعه بخشیده است و الگویی مناسب پیش‌روی قرار می‌دهد.

جدول ۲. یافته‌های برآمده از مشاهده میدانی کتابخانه بوستان شفق (شهید دستغیب)

		
	نقش زیباشناختی، معناداری و هویت‌بخشی	سازگاری فضایی: انعطاف‌پذیری و تنوع‌پذیری
	ایجاد خوانایی در محیط	
راهبردهای مطلوب مواجهه با بستر به‌منظور ارتقای کارکردی		
ارتقای راهبردهای مواجهه با سایت به‌منظور تعامل با زیست‌بوم		
مؤثر بر فعالیت‌ها و تعیین‌کننده معیارهای رفتاری و کنش فردی و اجتماعی		
ارتقادهنده سطح تعاملات اجتماعی و توأمان استقلال فردی		
دسترس‌پذیری و رؤیت‌پذیری فضای اجتماعی		
استفاده آسان	تعاملی	جذابیت ادراکی و کارکردی برای طیف متنوع مخاطبان و کاربران

کتابخانه مرکزی سمنان

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌منظور تقویت ساختار کتابخانه‌های عمومی هر استان، ایجاد کتابخانه مرکزی را مدنظر قرار داده است. کتابخانه مرکزی استان سمنان بزرگ‌ترین کتابخانه عمومی استان در ۱۳۹۲ افتتاح شده است. این کتابخانه در سه طبقه مجزا به‌علاوه زیرزمین است و دارای بخش‌های مختلف مخزن شماره یک (ظرفیت تقریباً تکمیل)، مخزن دو (تقریباً نیمه) و مخزن سه (خالی)، بخش استان‌شناسی، بخش دیداری و شنیداری، سالن‌های مطالعه مجزای خواهران و برادران، سالن تخصصی، بخش نشریات در موضوعات عمومی، تخصصی و روزنامه‌های سراسری کشور، آرشیو نشریات از سال ۱۳۰۵، مرجع، کودکان، بخش نابینایان، مؤلفان استان، سالن آمفی‌تئاتر و غیره است (<http://semnanlibrary.blogfa.com>). با وجود طراحی تخصصی، از منظر کتابداران مجموعه، یادآور معماری فروشگاهی است (مصاحبه‌شونده کت ۱ ص). گویی در اینجا عرضه کتاب جای اقلام خوراکی، بهداشتی، پوشاک و غیره را گرفته است. مسئله دیگر کتابداران جانمایی نامناسب آسانسور حمل کتب و غیره از مخازن است که در فاصله‌ای دور نسبت به بخش امانات و تحویل کتاب‌ها و منابع قرار گرفته، که توزیع و همچنین جمع‌آوری روزانه کتاب‌های مطالعه‌شده و بازگشت آن‌ها را به مخازن سخت می‌کند (مصاحبه‌شونده کت.ک). این مجموعه فاقد امکانات رفاهی همچون کافه و رستوران است، با آنکه سالن‌های مطالعه و تخصصی عموماً به روی افرادی گشوده شده که مایل‌اند از صبح تا غروب در مجموعه حضور داشته باشند (مصاحبه‌شونده مر.الف). بادر نظر گرفتن وید میانی در دهلیز ورود و بی‌ارتباط با تالارهای اصلی، امکان بهره‌مندی از چشم‌انداز و نور طبیعی، برای فضاهای اصلی و مطالعه از میان رفته است. طراحی جعبه‌گون فضا سبب شده است ارتباط فضایی و به‌دنبالش تعاملات اجتماعی به حداقل ممکن برسد (مصاحبه‌شونده مع.مظ). چنانچه این اتریوم که تنها در راهروهای ارتباطی قابل‌رؤیت است به هسته میانی تالارهای مطالعه بدل می‌شد، باعث ارتقای سرزندگی شده و توأمان استفاده

۱. مصاحبه‌شوندگان به سه گروه «کت: کتابداران»، «مر: مراجعه‌کنندگان» و «مع: پژوهشگران و متخصصان حوزه معماری» تقسیم شده‌اند.

مطلوب‌تر از تهویه و نور طبیعی را فراهم می‌آورد که موجب کاهش مصرف انرژی نیز می‌شد (مصاحبه‌شونده مع. نظ و مع. م).

جدول ۳. یافته‌های برآمده از مشاهده میدانی کتابخانه مرکزی سمنان

<p>▶ خوانایی: کتابخانه باید با فراتر رفتن از یک بنای وابسته به نهاد و یا سیستم اداری خاص متمایز، به روشنی تبلور فرهنگ جامعه برخاسته از آن باشد. در اینجا کتابخانه همچنان به‌سان دژی برای محافظت از کتاب‌ها و منابع خود ظاهر شده است، و از ویژگی‌های گشودگی و رؤیت‌پذیری برای نمایش آن به‌مثابه مکان تعامل و گفت‌وگو پرهیز شده است.</p>		
	<p>با در نظر گرفتن وید میانی در قسمت بیرونی سالن‌های اصلی، امکان بهره‌مندی از چشم‌انداز و نور طبیعی فیلتر شده، برای سالن‌های مطالعه از میان رفته است. ◀</p>	
	<p>طراحی جعبه‌گون فضاها سبب شده ارتباط فضایی و به‌دنبالش تعاملات اجتماعی به حداقل برسد. چنانچه وید که اکنون تنها از طریق راهروهای ارتباطی خارج از سالن‌های اصلی مطالعه قابل‌رؤیت است، به هسته میانی سالن‌های مطالعه بدل می‌شد، باعث ارتقای سرزندگی فضایی و توأمان استفاده مطلوب‌تر از تهویه و نور طبیعی می‌شد، که خود کاهش مصرف انرژی برای روشنایی را همراه می‌آورد.</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> ● مکان‌یابی سایت در ارتباط با شهر، هماهنگی با محیط و زمینه ● نظر به موقعیت مکانی مناسب و اهمیت مجموعه که در کالبد بیرونی نیز تجسد یافته است، بسیاری از مخاطبان با وجود امکان استفاده از کتابخانه‌های دیگر شهر، حضور در این کتابخانه را ترجیح می‌دهند. 	
<ul style="list-style-type: none"> ● معیارهای خاص حاکم بر رفتار متأثر از کنترل و نظارت نهادی است. ● الزامات رفتاری تحت‌تأثیر برنامه فضایی منضبط تقلیل‌دهنده سطح تعاملات اجتماعی و توأمان استقلال فردی است. ● اگرچه فضاها با قابلیت برنامه‌ریزی شناور در مجموعه پیش‌بینی شده همچون لابی ورودی، اتریوم مرکزی و ... اما به‌دلیل عدم توجه، سرزندگی و پویایی فضایی، و امکان گذار از فضای محدود به عملکرد به قابلیت فضا- رفتار و رویداد به محاق رفته. 		
	<p>◁ تحدید فضای پلکان به فضای عمل‌گرایانه صرفاً گردش عمودی را ممکن می‌کند. این در حالی است که پله با امکان برنامه‌ریزی شناور در معماری فرصتی بدیع برای گفت‌وگو و رویدادپذیری را فراهم می‌آورد.</p>	
<p>معماری فروشگاهی است. گویی، عرضه کتاب جای دیگر اقلام را گرفته.</p>	<p>توزیع دشوار کتب به‌دلیل جانمایی نامناسب آسانسور حمل کتاب، در فاصله دور نسبت به بخش امانات و تحویل.</p>	

پرتال جامع علوم انسانی

کتابخانه امام خمینی سمنان

بنای کتابخانه در دهه ۱۳۴۰ ریخته شده است که از اهمیت کتاب‌خوانی و ترویج این فرهنگ در آن زمان حکایت می‌کند. این مجموعه شامل مخزن کتاب، بخش مرجع، کودک، نشریات، استان‌شناسی و سالن‌های مطالعه است. «از رونق مجموعه پس از آغاز بهره‌برداری کتابخانه مرکزی سمنان کاسته شده است» (مصاحبه‌شونده کت.ص)

جدول ۴. یافته‌های برآمده از مشاهده میدانی کتابخانه امام خمینی سمنان

<ul style="list-style-type: none"> ● معیارهای خاص حاکم بر رفتار و کنش‌های فردی و اجتماعی ● الزامات رفتاری متکی بر برنامه‌ریزی و پیکره‌بندی فضایی ● تقلیل‌دهنده سطح تعاملات اجتماعی و نوآمان استقلال فردی 	<p>نیاز به بازنگری برنامه‌ریزی فضایی-کالبدی</p> <p>بازنگری برای رسیدن به جاذبه ادراکی- فضایی</p> <p>توجه به ملاحظات همچون انعطاف‌پذیری و تنوع‌پذیری</p> <p>بازاندیشی فضا به منظور رسیدن به هم‌نشینی و درهم‌آمیزی فضاها و رسیدن به کارکردی ترکیبی</p>		
		<ul style="list-style-type: none"> ● سازمان فضایی سالن‌های مطالعه به‌گونه‌ای است که ارتباط کتابداران و مراجعان، به روابطی سطحی تقلیل می‌یابد. ● عدم رسمیت عرصه‌ها و ترتیبات فضای داخلی ● فقدان فضای رفاهی همچون کافه علاوه بر کاهش انتظارات کارکردی، کاهش تعاملات اجتماعی را هم رقم می‌زند. 	
	<p>▶ جانمایی مستقل سالن‌های مطالعه و امانت، بخش کودکان و سایر فضاها، ارتباط میان‌نسلی به پایین‌ترین سطح ممکن رسیده است.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● عدم توجه به ضرورت درهم‌آمیزی فعالیت‌ها و روابط فضایی که منجر به ارتقای سطح تعاملات اجتماعی و آموختن تعاملی می‌شود. 		
	 <ul style="list-style-type: none"> ▲ مکان‌یابی سایت و سازگاری مجموعه با محدوده‌های اجتماعی زمینه آن ● هماهنگی با محیط و بستر از منظر اقلیمی و عملکردهای بافت زمینه 		

مدل شناخت و تحلیل ویژگی‌های کالبدی، فضایی، ساختاری، کارکردی کتابخانه‌های عمومی با تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه و نمونه‌های مورد تحلیل در کد گذاری یافته‌ها در جدول ۵ کدهای باز و انتخابی، طراحی الگو و تعریف نظام‌نامه معماری کتابخانه‌های عمومی (بنیان تحقق این پژوهش) نام گذاری شدند. همانطور که اشاره شد، در مرحله کد گذاری محوری، مقوله و پدیده‌های اصلی شامل؛ «ترکیب جمعیتی مخاطبان»، «شکل منابع، تسهیلات و امکانات»، «کیفیت مجموعه و منابع»، «شرایط کتابخانه برای بهره‌مندی از خدمات، کیفیت خدمات و تسهیلات و برنامه‌ها برای دستیابی به برقراری عدالت اجتماعی و فضایی»، «سطح تعاملات اجتماعی با شناخت از بستر و بافت فرهنگی جامعه مخاطب»، «نسبت با توسعه پایدار»، «فضای کتابخانه: مشتمل بر چهار مؤلفه استاندارد های لازم، برنامه‌ریزی عملکردی، مناسب‌سازی و پیکره بندی و برنامه‌ریزی کالبدی» شناسایی شدند؛ در مطالعه نمونه‌های موردی بدین امر پی بردیم که هر کتابخانه توانسته و یا در تلاش است تا متکی بر زمینه و شرایط اثرگذار؛ از طریق راهبردهایی همچون بازنگری در نحوه چیدمان و سازماندهی کارکردی، تعریف زیر فضاهایی همچون اتاق کودک/نوجوان، برگزاری نشست‌ها، جلسات گفتگو، همکاری بین کتابخانه‌ای بر محدودیت‌های خود فائق آیند. در کد گذاری انتخابی، با در نظر گرفتن اهداف پژوهش؛ سه مقوله «استاندارد سازی»، و «بعد فرهنگی- اجتماعی» و «الگوی کالبدی- محیطی» (جدول ۶) برگزیده شدند.

جدول ۵. عامل و گویه‌های مرتبط با تسهیلات، امکانات و ظرفیت‌های خدمات مورد انتظار

عامل	گویه‌ها- کدهای باز
مخاطبان و ترکیب جمعیتی آن‌ها	ترکیب سنی جمعیت مخاطبان، گروه‌های نوآموز، جوان و افراد مسن منابع مختلفی را می‌طلبند؛ نوآموزان معمولاً به منابع صوتی، تصویر و سرگرمی و بازی‌های گروهی علاقه‌مندند. جوان‌ها به مطالعه منابع الکترونیک، دسترسی به شبکه‌ها و ارتباطات دیجیتال، تعاملات اجتماعی تمایل بیشتری دارند. افراد مسن به تعاملات اجتماعی به‌منظور مورد توجه قرار گرفتن و به اشتراک گذاشتن تجربیات، برون‌رفت از انزوا، آموختن نحوه استفاده از تسهیلات الکترونیکی و دیجیتال، آموزش مادام‌العمر گرایش دارند
	تنوع ترکیب جمعیتی در شهرها با ترکیب اقوام، زبان‌ها و ...مختلف، مجموعه و منابع متنوع زبانی و فرهنگی را می‌طلبند.
	گروه‌های اقلیت که به دلایل تفاوت دینی نژادی، زبانی، فرهنگی، شرایط فیزیکی و جسمی، ...احساس انزوا در اجتماع دارند باید بتوانند از کتابخانه‌های عمومی به‌منظور رهایی از انزوا و آموختن و آمادگی حضور در عرصه عمومی جامعه بهره گیرند.
	طبقات اجتماعی، با هر شرایط اقتصادی، و حتی افراد محروم باید در خدمات فرهنگی، اجتماعی و آموزشی کتابخانه عمومی سهمیم باشند.
	شناخت مخاطبان با مشکلات بسیار خاص و گاه نادر؛ مثلاً توجه به افرادی که به دلیل کهولت سن و یا بیماری نظیر کنترل ادرار یا مشکلات فیزیکی کم‌تر تجربه‌شده و مشاهده‌شده در جامعه دارند، از مشکلات و انزوا اجتماعی رنج می‌برند.
شکل مجموعه (منابع، تسهیلات و امکانات)	تنوع منابع (کتاب، نشریات، روزنامه و ...) برای گروه‌های سنی مختلف
	بهره‌مندی از امکانات و منابع الکترونیکی، چندرسانه‌ای و پلتفرم‌های دیجیتال
	امکان استفاده از خدمات اینترنتی، تجهیزات سخت‌افزاری الکترونیکی و رایانه‌ای
	تسهیل‌گر مطالعه برای مخاطبان با شرایط جسمی خاص همچون کم‌بینایان، نابینایان و سالخوردگان
	امکانات فضایی برای برگزاری جلسات، گفت‌وگو و مناظرات
	گذران اوقات فراغت و برنامه‌های آموزشی توانمندسازی، سلامت روان و ...
	فعالیت‌های مشارکتی و آموزش نحوه مواجهه با مشکلات، گروه‌های اقلیت و ...تمرین زیست اجتماعی

عامل	گویه‌ها- کدهای باز
کیفیت مجموعه (منابع)	کتاب‌ها و منابع به‌روزرسانی شده
	منابع صوتی، تصویری و بهره‌مندی از منابع و پلتفرم‌های دیجیتال
	تسهیلات مطالعه و خوانش منابع با در نظر گرفتن محدودیت‌های توانمندی افراد؛ تسهیلات مطالعه برای افراد دارای محدودیت‌های جسمی و فیزیکی، نابینایان، کم‌بینایان و سالخورده‌گان
	نشریه‌های روز، آرشیو نشریه‌ها و مجله‌های تخصصی
	منابع به زبان‌های دیگر
	امکان دسترسی و استفاده از منابع مرجع
	بهره‌مندی از منابع با توجه به تنوع گروه‌های مخاطب و گرایش‌های مطالعاتی
	تغییر جهت خدمات منطبق با عصر ارتباطات و دیجیتالی شدن قرن بیست‌ویکم
	تعداد کتاب و تنوع منابعی که می‌توان امانت گرفت
	بازه زمانی امانت و تمدید آن - جریمه دیرکرد و تأخیر در بازگشت امانات
شرایط بهره‌مندی از خدمات	امکان سفارش کتاب و منابع موردنیاز
	استفاده از خدمات غیرحضور و نحوه برون‌سپاری منابع و خدمات
	امکان استفاده از خدمات به‌صورت شبکه‌ای، بهره‌مندی از خدمات فیزیکی و توأمان خدمات برخط مجموعه و سایر کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی
	آرامش و سکوت در فضای کتابخانه توأمان با سرزندگی
	دسترسی‌پذیری برای همه گروه‌ها و افراد
	نحوه دسته‌بندی منابع، چیدمان قفسه‌ها، امکان رفت‌وآمد در میان آن‌ها برای دسترسی به منابع به همه گروه‌ها
	نظافت و بهداشت فضای کتابخانه
	مدیریت مجموعه، آموزش و به‌روزرسانی نحوه مدیریت و مواجهه با موقعیت‌های متنوع
	نوع برخورد کتابداران، و پرسنل کتابخانه و راهنمایی‌های آن‌ها
	امکانات مخصوص میزبانی جلسات، گفت‌وگوها و سرگرمی و ...
کیفیت خدمات، تسهیلات و برنامه‌ها برای دستیابی به عدالت اجتماعی و فضایی	دسترسی آزاد و دربرگیرنده، شکستن موانع دسترسی
	دسترسی و گردش آزاد اطلاعات و آموزش دربرگیرنده
	در نظر گرفتن تجهیزات کمکی برای ناتوانان و کم‌توانان جسمی و حرکتی: در نظر گرفتن صندلی و چهارپایه در جای‌جای فضاها، ویلچر، ذره‌بین، امکانات روشنایی میزها و ...
	تعریف مکان مناسب برای نگهداری و فعالیت کودکان برای امکان استفاده مادران و پدران که ناگزیر به نگهداری فرزند هستند.
	تعاملات میان‌فرهنگی: ارتباط آزاد میان افراد با هر نوع زبان و فرهنگی
	تعاملات میان‌نسلی با امکان به اشتراک گذاشتن تجربیات و دانش میان نسل‌های مختلف
	امکان ارتباط و بهره‌برداری همه گروه‌ها و طبقات اجتماعی از محفل کتابخانه
	عدم احساس تبعیض زبانی، اجتماعی، جنسیتی، و جسمی و ... برای مخاطبان
	فعالیت‌ها با امکان مشارکت همه گروه‌های اجتماعی، سنی، سیاسی، فرهنگی و ...
	برگزاری نشست‌ها، کارگاه‌ها، جلسات گفت‌وگو و نقد... برای آموختن نحوه ارتباط با گرایش‌ها مختلف و گاه متقابل، تمرین نقد‌پذیری
سطح تعاملات اجتماعی با شناخت بستر و بافت فرهنگی جامعه هدف	

گویه‌ها- کدهای باز	عامل
<p>توسعه پایدار بر سه محور توسعه فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی استوار شده است، کتابخانه‌های عمومی به دلیل تنوع گروه مخاطبان از بهترین محافل عمومی برای انتقال آندیشه و احساس نیاز به توسعه پایدار و آموزش آن در جامعه است.</p>	
<p>کتابخانه به‌مثابه محفل اشتراک‌گذاری دانش از طریق «مانت‌سپاری» مفهوم بازبهره‌برداری (مفهوم محوری در توسعه پایدار) را انتقال می‌دهد.</p>	
<p>توجه به ضروریات اقلیمی و زیست‌محیطی در طراحی</p>	
<p>استفاده از منابع و مدیریت مصرف آنها، با ارائه برنامه‌های مدون و اجرای آن‌ها- جایگزینی استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر به جای انرژی‌های تجدیدناپذیر به‌منظور کاهش بودجه و سرانه مصرفی، و آموزش و انتقال دانش بهینه‌سازی مصرف انرژی -</p>	<p>نسبت با توسعه پایدار</p>
<p>توجه و آموزش کاهش، تفکیک و بازیافت زباله و تبدیل زباله به سوخت و انرژی</p>	
<p>برگزاری نشست‌ها، کارگاه‌ها به‌منظور آموزش و انتقال تجربیات مدیریت منابع انرژی، توجه به تغییرات اقلیمی، اهمیت جایگزینی منابع انرژی</p>	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

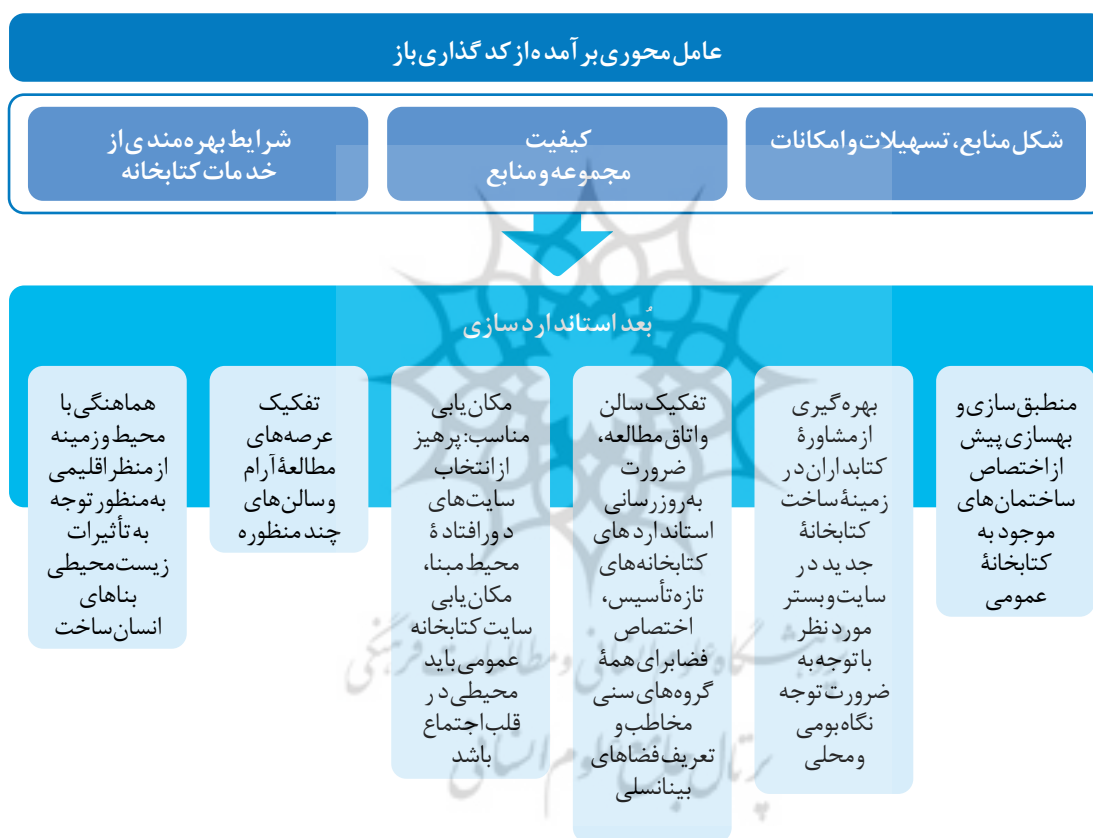
گویه‌ها- کدهای باز	عامل
<p>وسعت و پارتیشن‌بندی فضای سالن مطالعه</p> <p>کمیت و کیفیت مبلمان، میزها و صندلی‌ها : تعداد، تنوع مبلمان، نحوه چیدمان با توجه به درک درست از ارگونومی متنوع گروه‌های مخاطب برای دستیابی به آسایش فیزیکی و آرامش روانی در محیط</p> <p>شرایط فیزیکی فضای کتابخانه به‌منظور دستیابی به آسایش محیطی توجه به دما، تهویه، روشنایی و ...</p> <p>مهندسی نور برای رسیدن به طیف مناسب نور، متناسب با کارکرد و آرایش هر فضا و طراحی مناسب با توجه به نیازها و انتظارات مختلف کاربران</p>	استانداردهای لازم
<p>مناسب‌سازی فضاها برای مخاطبان با شرایط فیزیکی مختلف و گاه محدودیت‌های فیزیکی کم‌توانان یا ناتوانان جسمی-حرکتی، سالخوردگان و کودکان</p> <p>مناسب‌سازی مسیر گردش، حرکت با در نظر گرفتن آسانسور مناسب، استفاده از رمپ مناسب حرکت ناتوانان جسمی-حرکتی در کنار هر پله، کف‌پوش مناسب به‌منظور هدایت کم‌بینایان و نابینایان و ایمنی برای افراد با توانمندی‌های جسمی و حرکتی مختلف</p> <p>مناسب‌سازی عرصه‌ها، دسترسی‌ها، گردش و آرایش فضایی مناسب برای رسیدن به عدالت فضایی</p> <p>دسترسی‌پذیری، با رفع موانع محیطی و تعریف زیرساخت حمل‌ونقل عمومی همه‌شمول</p>	مناسب‌سازی
<p>برنامه مدون برای چیدمان کتاب‌ها و منابع چاپی، و دیجیتال به‌منظور یافتن و دسترسی‌پذیری مطلوب و بدون مانع</p> <p>چیدمان مناسب رایانه‌های مستقر در کتابخانه، نصب علائم برای راهنمای و هدایت مخاطبان در فضای کتابخانه</p> <p>فضاهای رفاهی برای ارائه خدمات به افراد و گروه‌ها با در نظر گرفتن تنوع فیزیکی، زبانی، فرهنگی، اجتماعی و ... مخاطبان</p> <p>توجه به خدمات و تسهیلات جانبی و سرعت و کیفیت به‌منظور کارآمدی آن‌ها</p> <p>استفاده از اینترنت، خدمات برخط، رایانه‌های مستقر در کتابخانه با توجه به تعداد، سرعت و کیفیت و آرایش آن‌ها در محیط</p> <p>محیط مناسب به‌منظور دستیابی به ایمنی فیزیکی و امنیت روانی مخاطبان مجموعه با هر شرایط فیزیکی و اجتماعی</p> <p>مدیریت منابع انرژی؛ توجه به جایگزینی منابع انرژی تجدیدپذیر به‌جای منابع تجدیدناپذیر</p> <p>تأمین نور طبیعی و تهویه مطبوع طبیعی با تأکید بر حفظ منابع و محیط‌زیست</p> <p>عرصه‌بندی مناسب عملکردها متناسب با نوع کنش‌ها، فعالیت‌ها و رویدادهای پیش‌بینی‌شده و رخداد‌های پیش‌بینی‌نشده</p>	برنامه‌ریزی عملکردی
<p>رفع موانع محیطی پیرامونی و امکان ارتباط بیرونی بی‌واسطه با مخاطبان و جذب آن‌ها به درون دعوت‌کنندگی، بازتاب مکانی صمیمی و همه‌شمول؛ به‌جای بازآفرینی پیکره‌ای رسمی که تنها قصد جذب مخاطبی خاص را دارد</p> <p>توجه به امکان گسترش آتی</p> <p>تعریف کالبد و مکانی آرام و توأمان سرزنده برای حضور، ارتباط و پیوند همه اعضا</p> <p>احترام به سایت و رعایت ملاحظات اقلیمی</p> <p>زمینه‌گرایی؛ احترام به بافت اجتماعی، و توجه به الگوها و معماری برآمده از آن</p> <p>پیوستگی، پیوند و هم‌حضور طبیعت به‌منظور آشتی، احترام و انتقال دانش و ضرورت توجه به طبیعت و چالش‌های زیست‌محیطی معاصر متأثر از عوامل انسان‌ساخت</p> <p>بازتاب کاهش اثرات زیست‌محیطی منابع و مصالح مصرفی ساختمان در فرم و کالبد بیرونی، به‌منظور آموزش و توأمان مدیریت منابع مصرفی، آگاهی‌رسانی برای توجه به ملاحظات اقلیمی و زیست‌محیطی</p>	پیکربندی و برنامه‌ریزی کالبدی

بُعد استاندارد سازی

شکل منابع، تسهیلات و امکانات / کیفیت مجموعه و منابع / شرایط کتابخانه برای بهره‌مندی از خدمات با محوریت مقوله استاندارد سازی توجه به معیارهای زیر را موجب می‌شود:

- منطبق سازی و بهسازی پیش از اختصاص ساختمان‌های موجود به کتابخانه عمومی؛
- بهره‌گیری از مشاوره کتابداران در زمینه ساخت کتابخانه در بستر مورد نظر با توجه به ضرورت توجه نگاه بومی و محلی؛
- تفکیک سالن و اتاق مطالعه، ضرورت به‌روزرسانی استانداردهای کتابخانه‌های تازه تأسیس، اختصاص فضا برای همه گروه‌های سنی مخاطب (از کودکان تا سالخوردگان) و توأمان تعریف فضاهای بینانسلی؛ «توجوانان خود رانه به گروه کودکان متعلق می‌دانند، و هنوز برای حضور در بخش بزرگسالان آماده نیستند. این گروه معمولاً در تعریف قلمروی فضایی فراموش می‌شوند. برای فرصت دیده شدن و پرورش خلاقیت اندیشید» (مصاحبه‌شونده، کت.ص، کت.م)

نمودار ۱. معیارهای برآمده از بُعد استاندارد سازی

- تفکیک عرصه‌های مطالعه آرام و سالن‌های چند منظوره؛
- مکان‌یابی مناسب: پرهیز از انتخاب سایت‌های دورافتاده محیط مینا، باید توجه داشت حتی در مناطق شهری دورافتاده، در مکان‌یابی سایت کتابخانه عمومی باید محیطی در قلب آن اجتماع برگزیده شود؛ هماهنگی با محیط و زمینه از منظر اقلیمی به منظور توجه به تأثیرات زیست‌محیطی بناهای انسان ساخت؛

بُعد فرهنگی-اجتماعی

- ترکیب جمعیتی مخاطبان/ کیفیت خدمات، تسهیلات و برنامه‌ها برای دستیابی به برقراری عدالت اجتماعی و فضایی/ سطح تعاملات اجتماعی با شناخت از بستر و بافت فرهنگی جامعه مخاطب ← فرهنگی-اجتماعی
- هماهنگی با بستر اجتماعی و فرهنگی به منظور رسیدن به توسعه و معماری پایدار؛
  - مکان سوم: دسترسی آزاد برابر برای همه طبقات اجتماعی، ضرورت بازتعریف فضاهای کتابخانه به منظور توانمندسازی اجتماع و کتابخانه به مثابه مکان سوم (پناهگاهی است که باعث سلامت و سرزندگی اجتماع می‌شود)؛ «کتابخانه بایستی فرصت آموزش برای افراد سالخورده و نوجوانان را هم‌زمان فراهم آورد (مصاحبه‌شونده کت.ف، کت.ص). «داشتن فضای برگزاری گفت‌وگو و مناظره فرصت حضور به افراد در جامعه را می‌دهد» (مصاحبه‌شونده، کت.م)
  - عدالت فضایی: مناسب‌سازی و دسترس‌پذیری فضا، برای افراد دارای توانایی‌های جسمی مختلف (ناتوانان و کم‌توانان جسمی-حرکتی)؛
  - در هم‌تنیدگی و مشارکت همه افراد اجتماع، همه اقلیت‌های قومی، زبانی، نژادی، جامعه مهاجران و اتباع خارجی؛

عامل محوری برآمده از کد گذاری باز

ترکیب
جمعیتی
مخاطبان

سطح تعاملات اجتماعی
با شناخت از بستر و بافت
فرهنگی جامعه مخاطب

کیفیت خدمات، تسهیلات و
برنامه‌ها برای دستیابی به برقراری
عدالت اجتماعی و فضایی

بعد فرهنگی-اجتماعی

در هم‌تنیدگی
و مشارکت همه
افراد اجتماع، همه
اقلیت‌های قومی،
زبانی، نژادی،
جامعه مهاجران
و اتباع خارجی

مکان‌یابی مناسب:
پرهیز از انتخاب
سایت‌های
دورافتاده محیط
مبنا، باید توجه
داشت حتی در
مناطق شهری
دورافتاده، در
مکان‌یابی سایت
کتابخانه عمومی
باید محیطی در
قلب آن اجتماع
برگزیده شود.

عدالت فضایی:
مناسب‌سازی و
دسترسی‌پذیری
فضا، برای افراد
دارای توانایی‌های
جسمی مختلف

مکان سوم:
دسترسی آزاد برابر
برای همه طبقات
اجتماعی، ضرورت
بازتعریف فضاهای
کتابخانه به منظور
توانمندسازی
اجتماع و کتابخانه
به مثابه مکان سوم
(پناهگاهی که
باعث سلامت
و سرزندگی
اجتماع می‌شود)

هماهنگی با
بستر اجتماعی و
فرهنگی به منظور
رسیدن به توسعه
و معماری پایدار

نمودار ۲. معیارهای برآمده از بعد فرهنگی-اجتماعی

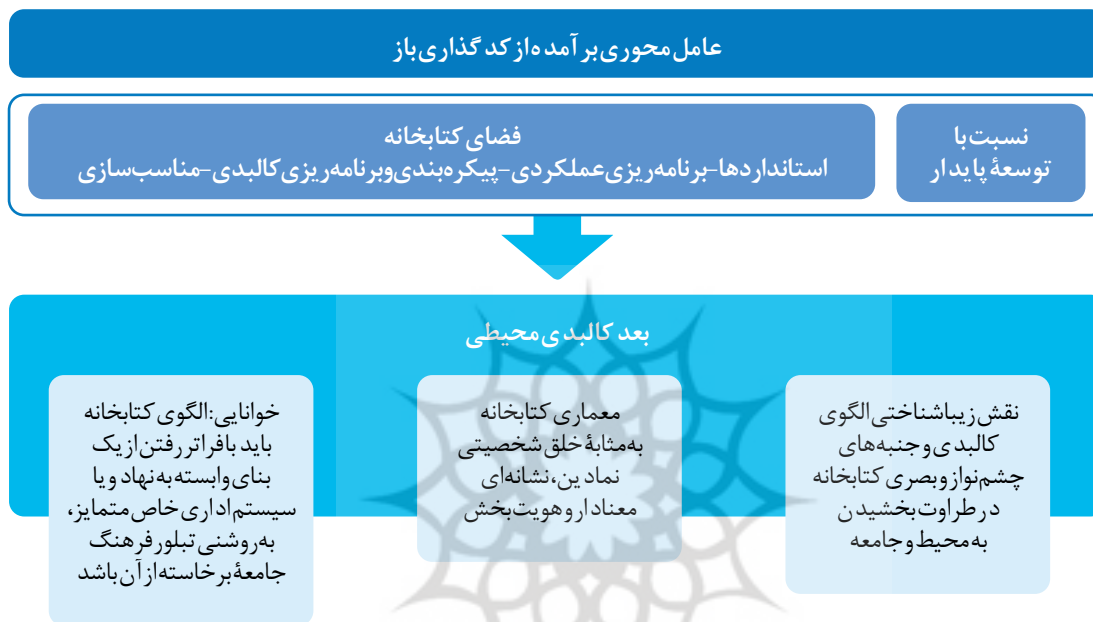

بعد کالبدی-محیطی

نسبت با توسعه پایدار / فضای کتابخانه مشتمل بر چهار مؤلفه استاندارد های لازم، برنامه‌ریزی عملکردی، مناسب‌سازی و پیکره‌بندی و برنامه‌ریزی کالبدی با محوریت مقوله بعد کالبدی-محیطی، معیارهای معماری زیر شناسایی شدند:

- نقش زیباشناختی الگوی کالبدی و بصری کتابخانه در طراوت بخشیدن به محیط و جامعه؛
- معماری کتابخانه به مثابه خلق شخصیتی نمادین، نشانه‌ای معنادار و هویت‌بخش؛
- خوانایی: الگوی کتابخانه باید با فراتر رفتن از یک بنای وابسته به نهاد و یا سیستم اداری خاص متمایز، به‌روشنی تبلور فرهنگ جامعه بر خاسته از آن باشد.

نمودار ۳. معیارهای برآمده از بعد کالبدی-محیطی

برای رسیدن به کیفیت‌های که لازم است تا فضای کتابخانه‌ای خوب شناخته و ادراک شود، بایستی به مؤلفه‌های زیر توجه شود تا به راهکارهای طراحانه‌ای برای ارائه و ارزیابی کیفیت فضایی کتابخانه‌ها دست یافت:

- نیازهای کاربردی ترکیبی؛
- سازگاری فضا و انعطاف‌پذیری و تنوع‌پذیری؛
- دسترسی‌پذیری و رؤیت‌پذیری فضای اجتماعی؛ جذاب برای طیف متنوع کاربران، استفاده آسان و ارتقا دهنده سطح تعاملات اجتماعی و توأمان استقلال فردی؛
- تعاملی بودن مجموعه، بدین معنا که کتابخانه به مثابه یک عرصه عمومی قابلیت تعامل با تنوع فعالیت‌ها، مخاطبان و زمینه‌ها و بسترهای فرهنگی و اقلیمی با توان اجتماعی، سیاسی، طبیعی و اقتصادی مختلف را داشته باشد و زمینه تحقق رویدادهای متنوع نه صرفاً عملکرد از پیش معلوم را فراهم آورد؛
- سازگاری با محیط زیست و اکوسیستم؛
- ایمنی و امنیت؛
- کارآمدی؛
- مناسبت با فناوری‌های نوین اطلاعات و تکنولوژی‌های ارتباطی؛
- جذابیت فضایی و ادراکی که ذهن و روح کاربران را به خود جلب کند.

واضح است که اولویت هر یک از این جوانب به رسالت، فرهنگ و اهداف خدمات کتابخانه بستگی خواهد داشت و این خصوصیات و مؤلفه‌ها به‌عنوان مجموعه‌ای برای ارزیابی شاخص کیفیت در نظر گرفته شده‌اند و صرفاً نبایستی به‌مثابه راه‌حل‌های تجویزی نگریسته شوند. گاه تنش‌ها و حتی تعارضاتی بین این خصوصیات و راهکارها و ویژگی‌های کتابخانه‌های موجود ممکن است به چشم آید. مهم آن است که این مؤلفه‌ها هنگام برنامه‌ریزی فضایی مشارکت داشته باشند. چه قصد طراحی یک ساختمان جدید باشد، چه نیت یک بازسازی یا بهسازی برای ساختمانی موجود، برای استفاده بهتر از فضای موجود یا هر ترکیبی از این خصوصیات مورد نظر باشد. واضح است که راه‌حل‌های طراحی در سیستم‌های مختلف و در فرهنگ‌ها و اقلیم‌های مختلف به میزان قابل توجهی متفاوت است. با این حال، ملاحظات اصلی و کلی، مؤلفه‌های اثرگذار و روند بنیادین طراحی در کتابخانه‌های عمومی می‌تواند به یکدیگر نزدیک شود.

بازشناسی انواع مدل کتابخانه‌های عمومی بر معیار هم‌نشینی لایه‌های کارکردی و گستره فعالیت‌ها

در نگاه به سطح‌بندی کتابخانه‌های عمومی شهری در ایران^۱ می‌توان گفت؛ این دسته‌بندی متکی بر جنبه‌های آماری و کمی، فارغ از ملاحظات کیفی ارائه شده است. مثلاً چنانچه زیربنای بیشتری داشته باشیم آیا به‌معنای اثربخش‌تر بودن کتابخانه و کاربری‌های آن است؟ در ملاحظات میدانی چنین به نظر نمی‌رسد؛ زیرا گاه مساحت بیشتر نتوانسته زمینه تنوع فعالیت‌ها و نظام‌بخشی مؤثر بر کارکردها را ایفا کند و صرفاً بزرگ‌تر شدن و یا تعدد فضاها را ممکن کرده است. مثلاً در کتابخانه مرکزی سمنان با اینکه سطح زیربنا امکان تحقق فعالیت‌های متنوعی را فراهم می‌آورد، صرفاً باعث تعدد مخازن (سه مخزن، که یکی تقریباً خالی و دیگری نیمه است. البته این مخازن امکان کامل شدن در طول زمان را دارند اما مسئله این است که آیا تا موقع تکمیل همچنان از نظر کیفی مطلوب هستند؟ از طرفی با الکترونیکی شدن منابع، این تعدد چقدر لازم است؟) و چهار سالن مطالعه (با تفکیک سالن اختصاصی؛ بانوان/آقایان - و سالن مطالعه عمومی؛ بانوان/آقایان) شده است و همچنان از اختصاص فضا به فعالیت‌های مشارکتی و جمعی غافل است. باید تأکید کرد که تعریف یک سالن اجتماعات به‌معنای تحقق هدف مشارکت اجتماعی نیست؛ زیرا این سالن‌ها معمولاً از ساختارهای از پیش برنامه‌ریزی شده و برنامه‌های مشخص شده تحت نظارت مجموعه عمل می‌کنند، نه فراتر از آن برای ایجاد فرصت رفتار و رخداد‌های خودجوش.

معیار دیگر این دسته‌بندی، آمار جمعیتی اعضای کتابخانه است؛ آنچه در این آمار مغفول می‌ماند نحوه، دلیل حضور اعضا، و میزان وفاداری و همچنین مشارکت اعضا در فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی است. در مشاهدات میدانی، بیشترین بهره‌برداری از تالارهای مطالعه است. گویی کاربران برای رسیدن به یک خلوت به کتابخانه‌ها پناه می‌آورند. البته امتیازی ویژه برای کتابخانه‌هاست که چونان پناهگاهی عمل می‌کنند؛ اما بایستی از مجرای این نیاز به جلب مشارکت همت‌گمارند؛ زیرا تنها در این صورت است که می‌توانند وفاداری اعضا را برانگیخته و آنان را همراه کنند. در مورد برخی دیگر نیز همچون اعضای قدیمی تر به دلیل عدم جذب تجارب و مشارکت‌های اجتماعی آن‌ها، کتابخانه صرفاً به عرصه بهره‌گیری از منابع بدل شده است. این گروه از اعضا در بیشتر موارد تنها به امانت کتاب‌ها بسنده کرده و از سالن‌ها کمتر استفاده می‌کنند. گویی با فضاها غریبه هستند. پس از مشاهدات میدانی، مصاحبه‌ها و تحلیل نمونه‌های منتخب می‌توان چهار مدل کتابخانه شهری را از یکدیگر بازشناخت (تصویر ۴):

- کتابخانه‌های کلکسیون (مجموعه) محور، متکی بر مخازن خود به‌مثابه انبار کتاب و منابع، و فروشگاه‌هایی برای عرضه کتاب همچون کالا؛
- کتابخانه به‌مثابه قرائت‌خانه، که در کنار مخازن خود، بر سالن‌های مطالعه تأکید دارد، با انواع سالن‌ها همچون تالار مطالعه عمومی، اختصاصی و ...

● کتابخانه به‌مثابه عرصه تعاملی، با امکان برهم‌کنش فرهنگی و تعامل اجتماعی، که نه صرفاً بر مبنای

۱. در ایران در دستورالعمل هفت‌ماده‌ای با عنوان «تدوین استاندارد کتابخانه‌های عمومی ایران فاز ۳: سطح‌بندی کتابخانه‌های عمومی ایران» تدوین و تنظیم شده و از تاریخ ۱۳۸۸/۲/۱ برای کلیه کتابخانه‌های عمومی شهری لازماً اجرا شده است. در این دستورالعمل، عوامل مهم و مؤثر در درجه‌بندی کتابخانه‌های عمومی چنین بیان شده‌اند: فضای کتابخانه (مترائز زیربنا)؛ تعداد عضو فعال؛ خدمات (ویژه).

کلایی بودن منابع و کتاب‌ها و ... که بر امکان شبکه‌ای بودن روابط کاربران و مجموعه قوام یافته‌اند. کتابخانه‌هایی همچون پارک شهر بر این الگو استوارند. کتابخانه‌هایی همچون شهید دستغیب با امکان بهره‌مندی از خدمات مجموعه‌های متمرکز در بوستان شفق، کتابخانه مرکزی سمنان، ... این فرصت را دارند تا با اندکی تغییر و دگرگونی بدین نوع کتابخانه بدل شوند. البته در همین نوع کتابخانه نیز متأسفانه امکانات رفاهی همچون کافه که خود عرصه‌ای برای تعامل و کششی برای سایر عرصه‌هاست نادیده گرفته شده است. شاید ترس از آب و آتش (که برای تهیه در کافه و رستوران مورد نیاز است) و خطر آفرینی و تهدید آمیز بودن آن‌ها برای منابع و کتب و در امتداد آن مجموعه سبب حذف این مکان از مجموعه‌ها شده باشد، اما نقش تنوع آفرینشان در طراحی کارکردی، و کالبدی و اثربخشی آن در ارتقای تعامل اجتماعی انکارناپذیر است.

● کتابخانه همچون مرکز عرضه اطلاعات و پایگاه رسانه‌ای و جست‌وجو با هدف آگاهی‌رسانی از خدمات کتابخانه‌ای و با تکیه بر قابلیت‌های هدایتی کتابداران که با اتکا به فضاهای شهری واجد ارزش تاریخی و فرهنگی به عرصه‌ای برای ارتقای مشارکت‌های جمعی، تبادل دانش تجربی، توأم با بهره‌مندی از منابع کتابخانه‌ای بدل شود.

تحلیل الگوی جاری کتابخانه عمومی در کشور مبتنی بر الگوی مجموعه محور

در بررسی کتابخانه‌های عمومی کشور می‌توان به پارادایم غالب یا الگویی که کارکرد اصلی آن‌ها را تعیین می‌کند پی برد. هسته اصلی در کتابخانه‌ها پیش از هر چیز مجموعه‌ای از مستندات و سوابق دانش، شواهد ترسیمی و نگاره‌ای، اسناد (یا هر آنچه ممکن است بر چیزهای جمع‌آوری شده اطلاق کنیم) که نوع بشر تمایل به حفظ آن به‌سان مجموعه‌ای از اسناد داشته است. سایر ملاحظات و فضاها معمولاً برای روشن شدن این ایده اصلی و محوری به کتابخانه‌ها اضافه می‌شود. در اینجا، ماهیت استفاده سریع از منابع مورد تأکید قرار می‌گیرد؛ بدین معنا که در کتابخانه‌های عمومی، فراتر از مجموعه منابع گردآوری شده، بایستی به استفاده نسبتاً آسان از مجموعه به‌سبب دقت و مهارت در چینش اشاره کنیم که توسط متخصصان ماهر کتابداری ترتیب داده شده و مراقبت می‌شوند و برای استفاده محدود در دسترس هستند. در اینجا، ایده سازمان‌دهی مجموعه به‌گونه‌ای که استفاده را تسهیل کند مطرح می‌شود. البته این ایده توأمان ایده مدیریت مجموعه را نیز در خود مستتر دارد. اینجا ماهیت «استفاده» فقط مصداقی است و کاربران در نگاهی کمی و مبهم مد نظر قرار می‌گیرند و ملاحظات طراحی، سازمان‌دهی، نحوه استفاده، و هدایت کاربران در نسبت با منابع مطرح است، و مجموعه منابع به‌عنوان نقطه آغاز به‌شدت بر دیگر جنبه‌های کارکردی-رفتاری تأثیر می‌گذارند و معمولاً مبنایی برای ارزیابی و اندازه‌گیری اهمیت کتابخانه‌ها می‌شوند. اگرچه این امر تنها به حجم مجموعه و تعداد منابع در زمینه‌های مختلف دانش انباشته شده محدود نیست و عملیات خدمات فنی نیز معمولاً معیاری برای سنجش اهمیت کتابخانه‌های عمومی مطرح می‌شود که بر حسب تعداد موارد پردازش شده، توانایی و کارایی آن‌ها اندازه‌گیری می‌شود. با این حال، خدمات عمومی، همچون خدمات مرجع، اغلب بر حسب تعداد آثار مجموعه اندازه‌گیری می‌شود، و به همین ترتیب، برنامه‌های آموزش از الگوی مشابه تعداد جلسات پیروی می‌کنند و دوره‌هایی ارائه می‌دهند که صرفاً بر همین فرایندهای عملکردی سایه می‌اندازند. در زمینه مجموعه محور، کاربران نه با فضای کتابخانه بلکه تنها با مجموعه نگهداری شده تعامل می‌کنند و در کسب دانش و بازیابی اطلاعات شرکت می‌کنند. بدون شک، نقش کتابداران در این فرایند انتقال با توجه به تعهد شخصی، دانش و حساسیت آن‌ها نسبت به کاربران بسیار متفاوت است. ملاحظات کتابداران معمولاً توسط نگرانی‌های مجموعه محور شکل می‌گیرد، و مسائل مرتبط با مجموعه نقطه آغازی برای تفکر درباره نیازهای کاربران است که عمدتاً معماری و سازمان‌دهی فضایی بر مبنای آن تنظیم می‌شوند. تأثیر اصلی جهت‌گیری در شرایط مجموعه محور، چگونگی تمایل کتابداران به مفهوم‌سازی یا تفکرشان درباره کاربران نهفته است. مشاهده ما این بوده است که کاربران اغلب نسبتاً ناشناس باقی می‌مانند، یعنی به‌صورت توده‌ای کم‌وبیش

تمایز نیافته و مجموعه‌ای از گروه‌های بی‌شکل. عمده فعالیت کتابداران تحت تأثیر سنگینی وظایف و نگرانی‌ها پیرامون مجموعه‌سازی و نگهداری از آن‌هاست. برای برخی کارکنان بخش فنی، کاربران کتابخانه در تصاویر ذهنی فعالیت‌های آن‌ها خلاصه می‌شوند؛ انگشتانی که کارت‌ها را برمی‌گردانند یا چشم‌های در حال مشاهده صفحه‌های نمایش برای جست‌وجوی داده‌ها و دست‌هایی که کتاب‌ها را از قفسه‌ها بیرون می‌کشند. اما تعاملات برخی کتابداران با تک‌تک کاربران ممکن است بر نحوه نگرش آنان از خدمات کتابخانه تأثیر بگذارد و به آن‌ها اجازه دهد تا حدی الگوی تفکر بسته از فضای کتابخانه را بشکنند. به‌طور کلی، چنین تعاملاتی به‌طور یکپارچه دنبال نمی‌شود. می‌توان چنین استنباط کرد که کتابداران مجموعه‌های کوچک‌تر از جمله مجموعه‌های کودکان و بخش نابینایان بیشترین انگیزه را برای تمایز دقیق بین انواع کاربران و ویژگی‌های فردی آن‌ها دارند، اما مشاهدات نگارندگان این است که حتی در این موارد نیز تمایز گسترده چندان معمول نیست. در کتابخانه‌ها آنچه بیش از هر چیز مهم به نظر می‌رسد، اطمینان از ایجاد مجموعه‌های تازه و در دسترس قرار دادن منابع است، و البته امکان هدایت کاربران. اینجا نیاز کاربران مهم‌ترین نقش را بر عهده می‌گیرد، البته تنها نیازهای تقلیل یافته به امر مطالعه و فرضیات تعمیم یافته مربوط به آن‌ها، متناسب با توقعات مجموعه‌محور. در این میان، هر امر دیگری از جمله نیاز به هم‌نشینی در کافه و گپ‌و‌گفت گروهی به‌طور کلی باعث کاهش یا تضاد در دستیابی به هدف محوری عملکرد گرایانه مجموعه (آرامش و سکوت در فضا، امنیت مجموعه) می‌شود.

مراحلی که در شکل دهی و سازماندهی فضاها در کتابخانه‌های عمومی در طول سده گذشته مؤثرند

مرحله آغاز (پیوند با محیط)، تداوم و توالی با آمیزش کارکردها و پایان تحقق هدف ذخیره و ارائه مجموعه منابع. این سازمان و آرایش فضایی تا توپولوژی نهایی و نمایش آن در کالبد کتابخانه‌ها تداوم یافته است. در این توپولوژی، مدخل ورود به مثابه دروازه، نقطه عزیمت از محیط بیرونی به درون بوده است. از اجتماعی متکثر به اجتماعی نسبتاً یکدست (همه نخبه و کتاب‌خوان یا حداقل دوستدار کتاب)، فضای جست‌وجو، به‌عنوان اتاقی با امکان صحبت و معاشرت به‌ویژه کاربران و کتابداران، نقطه تعادل روابط بین گروه‌های اصلی تعبیر می‌شود. فضای اصلی در قلب مجموعه یعنی مخزن مجموعه، اشاره‌ای نمادین به اهمیت کتاب، دانش و غیره دارد، و به‌طور ضمنی به الگو قرار دادن، اهمیت، ارزش و جایگاه والای کتاب و دانش در جامعه اشاره دارد. در مرحله اتصال (مخزن به تالار مطالعه)، تداوم و توالی، آمیزش کارکردهای محوری یعنی همان حفظ کتاب و دانش به‌مثابه گنجینه و البته خواندن برای ترویج دانش را شاهد هستیم.

از طریق تحلیل فضایی می‌توان به توصیف پیکربندی فضایی کتابخانه‌ها و سازمان فضایی برنامه آن‌ها دست یافت و نقشه‌ای بر پایه حضور مشترک کاربران و الگوی فضا-رفتار آن‌ها به دست آورد. آنچه در خوانش این الگوها نشان می‌دهد آن است که کتابخانه‌های موجود بیشتر از ترتیبات فضایی و برنامه‌ای تبعیت می‌کنند که نوعی خاص از فرهنگ فضایی را در کتابخانه‌های عمومی دیکته می‌کند و نقش فضا را در تأثیرگذاری بر ظهور/محدودیت الگوهای خاصی از آگاهی، برآمده از تعاملات اجتماعی را آشکار می‌کند.

البته، برای ارائه الگوی تازه بایستی به شناسایی هسته درونی رفتارها و انتظارات نظر کنیم. رفتارهایی متنوع که برخی با الگوی جاری و رایج در تضاد هستند. هدف از این شناسایی، انکار تجربیات پیشین نیست، بلکه نقطه آغازی است که ممکن است تغییراتی را بر اساس آن تعریف کنیم. با شناسایی این هسته می‌توانیم دو پرسش مهم بپرسیم: این الگوی کنونی کجا و چه زمانی پدید آمد؟ و چگونه کتابخانه با پیروی از این الگو در شرایط معاصر پیوسته در حال تغییر تطبیق یافته است؟ الگوی مرسوم و متداول در ایران اساساً همان الگویی است که در غرب فرزند جنبش مدرن و اواخر قرن نوزدهم است. جنبشی روشن‌فکری که به دنبال نهادینه کردن آموزش عمومی به‌منظور تضمین ارزش‌های روشن‌فکری از جمله دموکراسی بود. بنیادی‌ترین فرضیات جنبش عبارت بودند از: توسعه کل طیف قوای ذهنی (هم ظرفیت‌های فکری و هم ظرفیت‌های اخلاقی) مردم به خواندن خوب

وابسته بود. دوم آنکه، خوب خواندن به معنای خواندن بهترین آثار نوشته شده توسط بهترین ذهن هاست. سوم آنکه، چنین آثاری باید براساس موقعیت موضوعات آن‌ها در جهان طبیعتاً منظم دانش عمومی خوانده می‌شد. از این رو، در الگوی برآمده از دل این جنبش، کتابدار قرار بود کتاب‌شناس شود—یعنی ساختار جهان دانش را در همه شاخه‌ها و بهترین آثار هر بخش را بیاموزد. چهارم آنکه، کتابدار بایستی مجموعه‌ای از کتاب‌ها و نشریات ادواری را به دست می‌آورد و سازمان‌دهی می‌کرد که نشان‌دهنده جهان سامان‌یافته دانش و جامعیت مجموعه باشد. پنجم آنکه، کتابدار به سبب موقعیت میانجی خود بین کاربران و مجموعه‌ها که برای عموم باز نبود باید کمک می‌کرد تا بهترین آثار را به موقع و با دقت یافت.

«از اواخر قرن نوزدهم (۱۸۹۰)، با تغییرات نوع دسترسی و فراگیری سیستم فلسفه باز، تحولاتی در کتابخانه‌ها رخ داد. از جمله، نیاز به ابزارهای کمکی کتاب‌شناختی مانند فهرست‌نویسی، و طبقه‌بندی قفسه‌ها به منظور توانمندسازی خودیاری مراجعان» (میکسا، ۱۹۷۴). تغییر دیگری که بر این مدل «مجموعه‌محور» تأثیر گذاشت، انقلاب دیجیتال است. مفسران بر جنبه‌های گوناگونی از آن تمرکز کرده‌اند، از جمله: افزایش مقدار و انواع اطلاعات که نه صرفاً از مطالب منتشر شده بلکه بیشتر از داده‌های تولید شده به دست می‌آیند؛ انشعاب و الگوهای مختلف استفاده از اطلاعات از جمله استفاده ابزاری از اطلاعات و تبدیل استفاده‌های فکری و تخصصی از دانش به جنبه‌های سرگرمی از آن و غیره؛ گسترش فناوری‌های ارتباطی و دیجیتال در راستای انتقال سریع اطلاعات؛ علاقه روزافزون به حضور در فضای مجازی و مدیریت جریان اطلاعات که بازیابی اطلاعات بر نیازهای خاص کاربران در انتقال اطلاعات مورد نظرشان متمرکز شده است. انقلاب ارتباطات و ظهور فناوری‌های اطلاعات تغییر در الگوی کتابخانه‌ها را دامن زد و آن را به الگویی کاربرمحور بدل ساخت.

نتیجه‌گیری

کتابخانه خوب زمانی محقق می‌شود که خدمات کتابخانه توسط کاربرانی که آماده پذیرفتن نقش‌ها و فرصت‌های جدید هستند غنی شود و چرخه کسب دانش از منابع مختلف، پس از آن جریان یافتن میان جوامع انسانی و آنگاه یادگیری، انتقال دانش، نشر و توسعه پایدار جوامع انسانی به حرکت درآید. دسترسی برخط (آنلاین) به منابع مختلف البته که بشر را یک گام به‌ایدئال کتابخانه جهانی و برابری در حق بهره‌مندی از اطلاعات و گردش آزاد دانش نزدیک‌تر می‌کند، اما دسترسی به تنهایی به‌ندرت برای پاسخ‌گویی به نیازهای آموختن کفایت است. این کتابخانه‌ها هستند که به‌مثابه مکانی زنده و پویا امکان گردش اطلاعات از منابع به مخاطبان و از مخاطبان به یکدیگر را فراهم می‌کنند و چرخه تعامل، گفت‌وگو و آموختن را به راه می‌اندازند. فضای کتابخانه می‌تواند الهام‌بخش جامعه برای آموختن مداوم و مداوم باشد، فرصتی برای تمرین گفت‌وگو و تعامل با دیگری را فراهم کند، روابط درون جامعه را تقویت کند و بر روابط بین جوامع پای فشرده. کتابخانه ممکن است در جامعه‌ای فضای اندیشیدن با یکدیگر باشد، و در جایی دیگر مجموعه‌ای از منابع دانش را گرد هم آورد، و همچنین ممکن است ناگزیر به تقویت کنش‌های مدنی متمرکز شود. از این رو، فضای معماری مطلوب ناگزیر باید نیازهای متنوع و گاه حتی متناقض کاربران را برآورده کند (مثلاً یکی به دنبال سکوت در کتابخانه‌هاست و دیگری در جست‌وجوی گفت‌وگو و تعامل با دیگران باشد) و به همگان از جمله کتابداران و کاربران این فرصت را دهد تا توانمندی‌ها و مهارت‌های خود را در نقش راهنما و چه بسا یاریگر تسهیل‌کننده به کار گیرند و حتی توسط خود کاربران شکل بگیرد و مدیریت شود، پاسخ‌گوی نیازهای امروز باشد و قابلیت خود‌ترمیمی و خودسازی برای آینده داشته باشد. براساس روش پژوهش داده‌بنیاد، با مطالعه نظری، مصاحبه‌ها و بررسی‌های میدانی نمونه‌های منتخب، سه بُعد «استاندارسازی»، «فرهنگی-اجتماعی» و «کالبدی-محیطی» در تحلیل کتابخانه‌های عمومی شناسایی شدند (جدول ۶).

جدول ۶. ابعاد و مفاهیم شناسایی شده

بعد	مفهوم	شاخص
استاندارد سازی	تدوین راهبرد های ارتقای کارکردی	منطبق سازی و بهسازی
		شناخت و ارتقای خصوصیات ساختمان های موجود
		تفکیک سالن و اتاق مطالعه
		تفکیک عرصه های مطالعه آرام و سالن های چند منظوره
		اختصاص فضا برای همه گروه های سنی مخاطب
		تعریف فضاهای بینانسلی
		ضرورت به روز رسانی استانداردهای کتابخانه های تازه تأسیس
استاندارد سازی	راهبرد های مواجهه بایستری به منظور ارتقای کارکردی	گزینه سایت و بستر مورد نظر با توجه به ضرورت توجه نگاه بومی و محلی
		مکان یابی به منظور پرهیز از انتخاب سایت های دور افتاده محیط مبنا
		مکان یابی سایت کتابخانه عمومی در قلب اجتماع
		هماهنگی با محیط و زمینه از منظر اقلیمی
مواجهه با سایت در تعامل با بستر بوم	توجه به تأثیرات زیست محیطی بناهای انسان ساخت	بهره گیری از مشاوره کتابداران در زمینه ساخت با توجه به ضرورت توجه نگاه بومی و محلی
		جذب و ارتباط با مخاطبان
		همراهی و حفظ صمیمیت و احترام متقابل برای تقویت وفاداری مخاطبان
مکان سوم: دسترس آزاد برابر برای همه	تقویت سیستم مدیریت یکپارچه و هماهنگی کتابداران در ارتباط با کاربران	ارتقا و به روز رسانی کارآمد چرخه عمر خدمات
		هماهنگی بایستری اجتماعی و فرهنگی به منظور رسیدن به توسعه و معماری پایدار
		ضرورت باز تعریف فضاها به منظور توانمند سازی اجتماع و کتابخانه به مثابه مکان سوم
فرهنگی - اجتماعی	به مثابه پناهگاه - سرزندگی اجتماع	در هم تنیدگی و مشارکت همه افراد اجتماع، همه اقلیت های قومی، زبانی، نژادی، دینی، طبقات اجتماعی و جامعه مهاجران و اتباع خارجی
		مناسب سازی و دسترس پذیری فضا برای افراد با توانایی های جسمی مختلف
کالبدی - محیطی	معمادار و هویت بخش	نقش زیباشناختی الگوی کالبدی و بصری کتابخانه در طراوت بخشی به محیط و جامعه
		معماری کتابخانه به مثابه خلق شخصیتی نمادین، نشانه ای معنادار و هویت بخش
		بافتار تر فتن از بنای وابسته به نهاد خاص، تبلور فرهنگ جامعه بر خاسته از آن باشد
	خوانا	

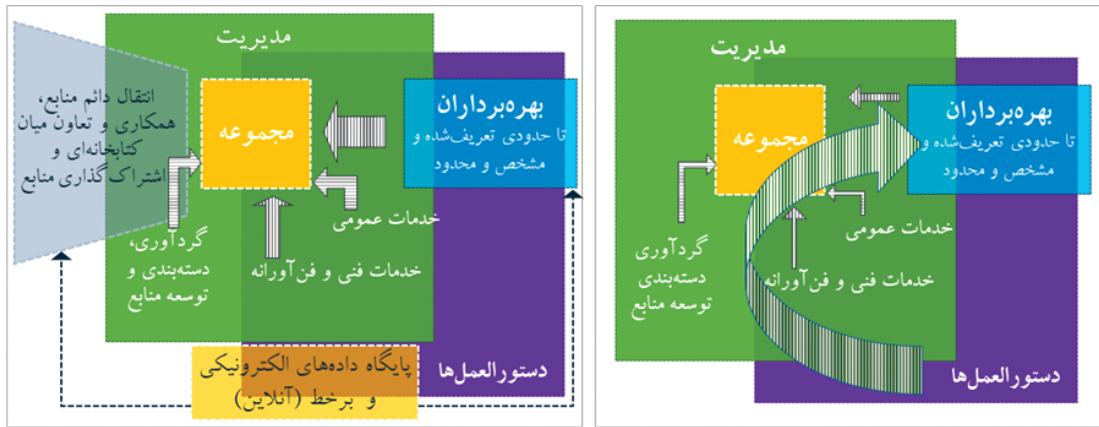

باید پذیرفت که اکنون زمان تغییر در فضاهای کتابخانه‌ای مجموعه‌محور که اعتبار خود را صرفاً از منابع خود (به‌ویژه از نظر کمی) می‌گیرند، فرا رسیده است. منابع بسیاری اکنون به صورت برخط در دسترس همگان قرار می‌گیرند و دیر یا زود قرار خواهند گرفت^۱. طراحان، کتابداران و همه دست‌اندرکاران و مدیران ناگزیرند به سوی شناخت وضعیت‌های تازه، رفتارها و نیازهای غالب در آن‌ها حرکت کنند. الگوی کاربر (مخاطب) محور الگویی سازمانی و فراتر از فناوری برای مخاطب است. این الگو می‌تواند متأثر و حاصل از برآیند واقعیت‌های امروز کتابخانه‌های عمومی، البته نه تمام واقعیت‌ها بیان و طرح شود. بر بنیان الگوی تعامل محور هم‌پوشانی پنج فضای؛ طراحی کتابخانه عمومی با رویکرد توسعه پایدار و با توجه به الگوهای مکان-رفتاری، نه صرفاً فضا-فعالیت عملکردی، سازگاری با ماهیت جدید کتابخانه‌ها، منطبق با الگوهای فرهنگی-اجتماعی مخاطبان و برخاسته از زمینه محقق و ممکن می‌شود، و توسط نیازها و انگیزه کاربران رشد و تکامل می‌یابد. اثر اصلی دیدگاه کاربر محور، ایجاد تعداد فزاینده‌ای از تغییرات در الگوی رفتاری و تلاش برای گسترش مجموعه‌ها به صورت تجمیعی، امانت بین کتابخانه‌ای و مواردی از این قبیل بود که بیشتر بر تسهیل شرایط استفاده کاربران متمرکز است. مهم‌ترین تغییری که بر مدل مجموعه‌محور تأثیر گذاشته است ظهور عصر اطلاعات و انقلاب دیجیتال است. مفسران آن به‌طور گوناگون بر جنبه‌هایی از آن تمرکز کرده‌اند، از جمله:

- افزایش مقدار و انواع اطلاعات، به‌ویژه اطلاعاتی که نه به‌عنوان مطالب منتشر بلکه بیشتر به‌عنوان داده‌های تولید شده به دست می‌آیند؛
- انشعاب و الگوهای مختلف استفاده از اطلاعات، از جمله استفاده ابزاری از اطلاعات و تبدیل استفاده‌های فکری و تخصصی از دانش به جنبه‌های سرگرمی از آن و غیره؛
- گسترش فناوری‌های ارتباطی و دیجیتالی در راستای انتقال سریع اطلاعات؛ و
- علاقه روزافزون به حضور در فضای مجازی و مدیریت جریان اطلاعات و بازیابی اطلاعات بر نیازهای خاص کاربران در انتقال اطلاعات مورد نظرشان متمرکز شده است.

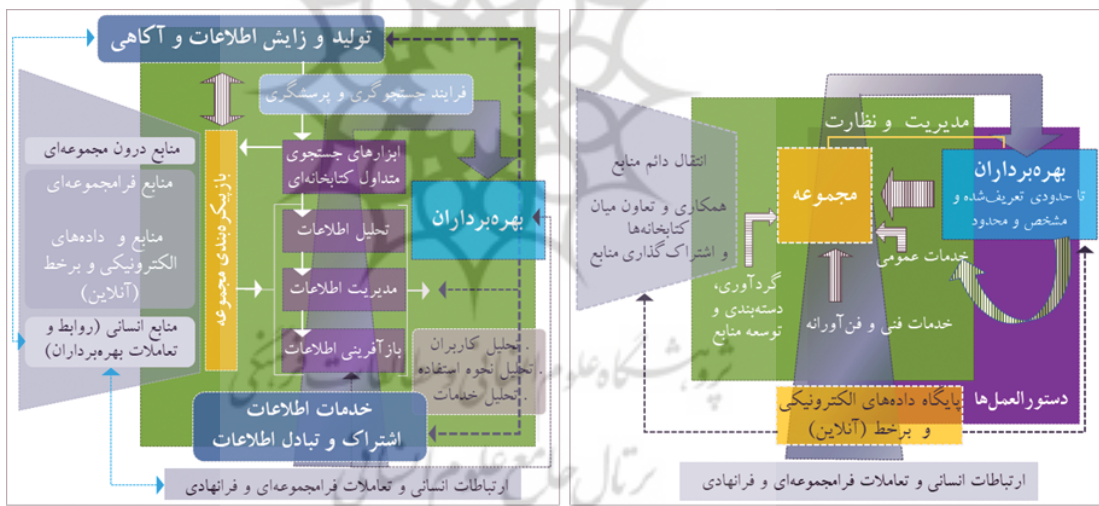
انقلاب ارتباطات و اطلاعات و ظهور فناوری‌های دیجیتال تغییر در الگوی کتابخانه‌ها را دامن زده است و آن را از الگویی مجموعه‌محور متکی بر منابع و خدمات مرتبط با آن به الگویی کاربر محور و تعاملانه بدل خواهد ساخت. اثر اصلی ظهور دیدگاه کاربر محور، ایجاد تعداد فزاینده‌ای از تغییرات در الگوی کتابخانه بوده است، از جمله: تغییر در الگوی رفتاری کتابخانه‌ها و تلاش برای گسترش مجموعه‌ها به صورت تجمیعی، امانت بین کتابخانه‌ای و مواردی از این قبیل. (تصویر ۲- چپ)

۱. بعید است نسخه دیجیتال متون و سند های مهم تاریخی را به‌زودی در اختیار داشته باشیم. پروژه‌های تبدیل و دیجیتالیزه کردن، مانند تهیه میکروفیلم‌ها و میکروفیش‌ها، با واقعیت‌های محدودیت‌های اقتصادی مواجه هستند که متولیان ناگزیر به تصمیم‌گیری و لویت‌بندی می‌کنند. از طرفی، موانعی مانند حق کپی‌رایت نیز وجود دارد. حتی پروژه عظیم دیجیتالی‌سازی که در دسامبر ۲۰۰۴ توسط گوگل اعلام شد، شامل کتاب‌های تحت قانون کپی‌رایت و یا بخش عمده‌ای از مجموعه دست‌نوشته‌های منتشر نشده جهان نمی‌شود. اما حتی اگر تصور کنیم که با گذشت زمان، خوانندگان بیشتری به کتاب آنلاین عادت می‌کنند—تا حدی به این دلیل که آن‌ها به این فناوری عادت کرده‌اند و تا حدی به این دلیل که پلت‌فرم‌های فناوری کتاب آنلاین ارگونومیک‌تر طراحی شده‌اند (فریشر، ۲۰۰۵، ۴۴).

تصویر ۲. از راست. الگوی مجموعه محور در کتابخانه‌ها- الگوی مجموعه محور با قاعده تازه منابع بر خط و مجازی در کتابخانه‌ها

در الگوی متکی بر توزیع منابع یعنی مجموعه محور، فرد با ایده دسترسی به مجموعه منابع آغاز می کند و سپس به فرایندهای خاص درگیر با موقعیتی مشتق از جهت گیری های خاص می انجامد. آغاز کار با نیازهای اطلاعاتی کاربر و تداوم آن به سویی که هر اقدامی برای ارضای این نیازها سامان یابد تحقق می پذیرد. اینجا اهمیت و التزام به مجموعه سازی است که بیشتر بر تسهیل شرایط استفاده کاربران متمرکز است.

تصویر ۳. از راست. الگوی تعامل محور با تکابه مجموعه منابع- الگوی تعامل محور با قابلیت زایش و باز آفرینی متأثر از کنش کاربران

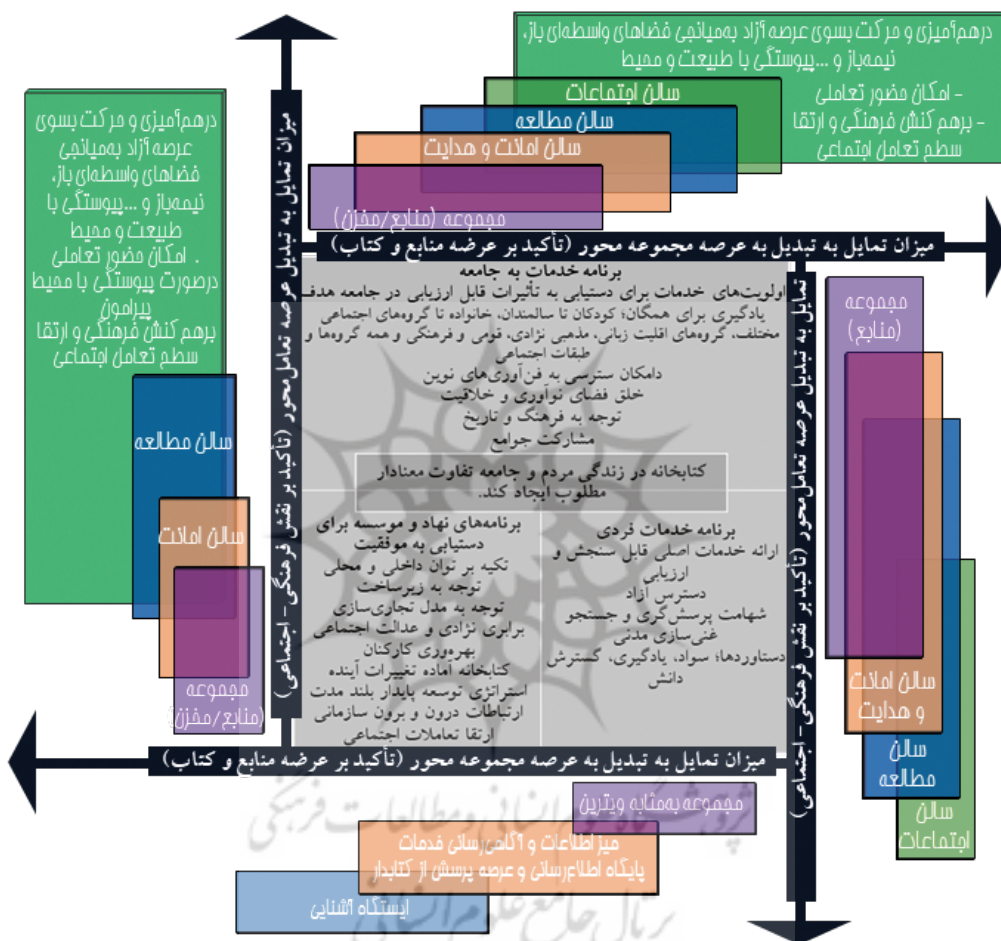
در الگوی تعامل محورانه، با د و وضعیت مواجهیم: وضعیت متکی بر تعاملات با اتسکا به مجموعه، که روابط و تعاملات را ارتقا بخشیده اما همچنان بر برنامه و توزیع فعالیت ها و نظارت بالقوه متکی است (تصویر ۳. راست)؛ در سوی دیگر محور تعاملی کتابخانه به مثابه تسهیل گر تعاملات اجتماعی، نه تنها تبادل اطلاعات و منابع که به تولید و زایش آگاهی می انجامد بلکه شکل گیری جمعی مبتنی بر حضور و تعامل غیررسمی نیز عمل می کند و (تصویر ۳. چپ).

در مدل مفهومی پیشنهادی تحلیل وضعیت کتابخانه‌ها، محور افقی، جهت گیری «مجموعه محور»؛ تأکید بر نقش کتابخانه به عنوان پایگاهی جهت عرضه منابع را نمایش می دهد. در راستای قائم، عرصه «تعامل محور»

کتابخانه مورد نظر است؛ تأکید بر نقش فرهنگی-اجتماعی کتابخانه عمومی به مثابه پایگاهی تعاملی است که از یک سو بر حفظ، نشر و توسعه دانش و اطلاعات و از سویی بر پیوند با جامعه و ارتقای سطح تعاملات فرهنگی و اجتماعی پای می‌فشارد. در کتابخانه‌های موجود، پنج لایه فضایی قابل شناسایی هستند: مجموعه (منابع)، سالن امانت و هدایت، سالن مطالعه، سالن اجتماعات و عرصه آزاد که امکان حضور تعاملی و برهم کنش فرهنگی و ارتقای سطح تعامل اجتماعی را فراهم می‌آورد. در هر کتابخانه، هر لایه می‌تواند بر سایر لایه‌ها غلبه یافته و جهت‌گیری کتابخانه را تعیین کند.

تصویر ۴. مدل مفهومی باز شناسی انواع کتابخانه‌های عمومی بر معیار هم‌نشینی لایه‌های کار کردی و گستره فعالیت‌ها

- ابن الندیم، محمد بن اسحاق (۱۳۸۱). الفهرست (محمد رضا تجدد، ترجمه و تحقیق). تهران: انتشارات اساطیر.
- حیدری، شاهین (۱۳۹۵). درآمدی بر روش تحقیق در معماری: بانگ‌رشی تحلیلی بر پایان نامه‌نویسی معماری. تهران: نشر فکرنو.
- دانشور، رضا؛ و دیبا، کامران (۱۳۹۹). باغی میان دو خیابان: چهار هزار و یک روز از زندگی کامران دیبادر گفت‌وگو بارضادانشور. تهران: نشر بن‌گاه.
- سلطانی، پرنیان (۱۳۹۸، ۲۳ آبان). ردای جدید برای کتابخانه قدیم. روزنامه همشهری. <https://bzn.ir/w49809>
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۴۰۰). استاندارد تخصیص فضاهای کتابخانه عمومی. تهران: کتاب نشر.
- <http://nppl.ir/wp-content/uploads/16-1400-Space.pdf>
- مختاری معمار، حسین (۱۳۷۳). معماری ساختمان کتابخانه (ترجمه). تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. ۴(۱-۲): ۱۰۱-۱۰۴.
- مردمی، کریم؛ و سلیمان‌پور، احسان (۱۳۹۵). نقد معماری بنای کتابخانه مرکزی و مرکز اطلاع‌رسانی شهرداری اصفهان. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۲(۳)، ۳۵۵-۳۷۷.

References

- Al-Nadim, I. (2000). *al-Fihrist* (M. Tajaddod, Trans). Tehran: Asatir Nashr. (in Persian)
- Chained Books: *Library Security History*. <https://ricketiki.com/chained-books/>
- Cohen et al. (2014). *The library of the future: junction of knowledge, contact and culture*. SIOB.
- Dewe, M. (2006). *Planning public library buildings: concepts and issues for the librarian*. Ashgate, Hampshire. Ashgate Publishing Limited. <https://lib.net/book/1006222/fdfc1b>
- Diba, K. & Daneshvar, R. (2020). *A garden between two streets: four thousand and one days of Kamran Diba's life in an interview with Reza Daneshvar*. Tehran: Bon-Gah Nashr. (in Persian)
- Frischer, B. (2005). *The Ultimate Internet Café: Reflections of a Practicing Digital Humanist about Designing a Future for the Research Library in the Digital Age*. IN Geoffrey T. Freeman. (2005). *Library as Place: Rethinking Roles, Rethinking Space*, Washington, DC, Council on Library and Information Resources. <https://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub129.pdf>
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind. Intercultural cooperation and its importance for survival* (3rd ed). New York, NY: McGraw-Hill. <http://semnanlibrary.blogfa.com>
- IRANPL. (2021). *The standard of allocation of public library spaces*. Tehran: Ketabe Nashr. (in Persian)
- Jochumsen, H., Hvenegaard, R. C. & Hansen, D. S (2012). The four spaces, a new model for the public library. *New Library World*, 113 (11/12), 586-597. <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>
- Mardomi K. & Soleimanpour E. (2016). Architecture of Central Library and Information Center of Isfahan City in Iran: A Critical Evaluation. *Research on Information Science and Public Libraries*, 22(3), 355-377. (in Persian)
- Miksa, F. L. (1974). Charles Ammi Cutter: Nineteenth-Century Systematizer of Libraries [Doctoral dissertation, University of Chicago]. <https://www.ischool.utexas.edu/~miksa/dissertation.html>
- Mokhtari Memar, H. (1994). The library architecture (trans). *Research on Information Science and Public Libraries*. 4(1&2), 101-104. (in Persian)
- Niegaard, H. (2008). 2. Reinventing the physical library: Libraries in A new context. In *IFLA Library Building Guidelines: Developments & Reflections* (pp. 30-46). KG Saur.
- Skolverket. (2018). *Curriculum for the preschool Lpfö 18*. Stockholm, Sweden: The Swedish National Agency for Education. <http://www.skolverket.se>

Soltani, P. (2019, November 13). A new coat for the old library. *Hamshahri newspaper*. <https://b2n.ir/w49809> (in Persian)

Woodford, S. (2016). *Preconception to participation: young people's experience of public library architecture* [Doctoral dissertation, Cardiff University]. <https://orca.cardiff.ac.uk/90682/>

Zickuhr, K., Rainie, L. & Purcell, K. (2013). *Library Services in the Digital Age*. Part 5: The present and future of libraries. <http://libraries.pewinternet.org/2013/01/22/part-5-the-present-and-future-of-libraries/>

